

INSTYTUT PSYCHIATRII I NEUROLOGII

Janusz Sieroślawski

**UŻYWANIE ALKOHOLU I NARKOTYKÓW
PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ
RAPORT Z OGÓLNOPOLSKICH BADAŃ ANKIETOWYCH
ZREALIZOWANYCH W 2011 R.**

**EUROPEJSKI PROGRAM
BADAŃ ANKIETOWYCH W SZKOŁACH
ESPAD**

WARSZAWA 2011

Badanie zostało sfinansowane przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	3
WPROWADZENIE	7
CEL BADANIA	8
POPULACJA I PRÓBA	9
PROCEDURA BADAWCZA	11
WYNIKI	12
Palenie tytoniu	12
Picie napojów alkoholowych	19
Używanie innych substancji psychoaktywnych	38
Problem dopalaczy	50
Oczekiwania wobec alkoholu i przetworów konopi	54
Problemy związane z używaniem alkoholu	59
Dostępność substancji psychoaktywnych	61
Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych	75
Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych	81
Rodzice a używanie substancji przez młodzież	87
Gry hazardowe	92
Leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza.....	94
Wiarygodność wyników.....	
WNIOSKI	96

STRESZCZENIE

W maju i czerwcu 2011 r. w ramach międzynarodowego projektu: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs” (ESPAD) zrealizowano audytoryjne badania ankietowe na próbie reprezentatywnej uczniów klas trzecich szkół gimnazjalnych (wiek: 15-16 lat) oraz klas drugich szkół ponadgimnazjalnych (wiek: 17-18 lat) naszego kraju. Badania ESPAD podjęto w 1995 r. z inicjatywy Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group) działającej przy Radzie Europy. Na poziomie europejskim badania koordynowane są przez szwedzki ośrodek badań nad alkoholem i narkotykami (CAN) ze Sztokholmu.

Celem badania był przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych, ale także ocena czynników wpływających na rozpowszechnienie, ułożonych zarówno po stronie popytu na substancje, jak i ich podaży.

Napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży. Chociaż raz w ciągu całego swojego życia piło 87,3% uczniów z młodszej grupy i 95,2% uczniów z starszej grupy. Picie napojów alkoholowych jest na tyle rozpowszechnione, że w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem piło 57,6% piętnasto-szesnastolatków i 80,4% siedemnasto-osiemnastolatków. Najbardziej popularnym napojem alkoholowym wśród całej młodzieży jest piwo, a najmniej – wino. Wysoki odsetek badanych przyznaje się do przekraczania progu nietrzeźwości. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, chociaż raz upiło się 21,4% uczniów z młodszej kohorty i 32,3% ze starszej grupy wiekowej. W czasie całego życia ani razu nie upiło się tylko 51,4% uczniów młodszych i 29,7% uczniów starszych.

Palenie tytoniu jest zachowaniem mniej powszechnym. Chociaż raz w życiu paliło 57,2% gimnazjalistów i 70,9% uczniów ze starszej grupy. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 29,8% uczniów z grupy młodszej i 41,9% ze starszej.

Zarówno palenie tytoniu jak picie napojów alkoholowych jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Jeszcze rzadziej zdarza się przyjmowanie leków uspokajających lub nasennych bez przepisu lekarza. Takie doświadczenia, chociaż raz w życiu, stały się udziałem 15,5% uczniów z młodszej kohorty i 16,8% ze starszej kohorty.

Sięganie po te leki jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Wyniki badania wskazują na znacznie niższy poziom rozpowszechnienia używania substancji nielegalnych, niż legalnych, szczególnie alkoholu i tytoniu. Większość badanych nigdy po substancje nielegalne nie sięgała. Wśród tych, którzy mają za sobą takie doświadczenia większość stanowią osoby, które co najwyżej eksperymentowały z marihuaną lub haszyszem. Chociaż raz w ciągu całego życia używało tych substancji 24,3% młodszych uczniów i 37,3% starszych uczniów. Na drugim miejscu pod względem rozpowszechnienia wśród substancji nielegalnych jest amfetamina - ok. 4,6% wśród uczniów gimnazjów i 8,3% wśród uczniów szkół wyższego poziomu.

Aktualne, okazjonalne używania substancji nielegalnych, czego wskaźnikiem jest używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy, także stawia przetwory konopi na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia. W klasach trzecich gimnazjów używa tego środka ponad 10,1% uczniów, w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych – 28,5%.

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem 10,5% uczniów klas trzecich gimnazjów i 15,0% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używało marihuany lub haszyszu.

Zarówno eksperymentowanie z substancjami nielegalnymi, jak ich okazjonalne używanie jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Niemal wszyscy badani słyszeli o „dopalaczach”, jednak tylko 15,3% uczniów klas trzecich gimnazjów i 21,6% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych było kiedykolwiek w sklepie z „dopalaczami”. Odsetki

uczniów z młodszej kohorty, którzy kiedykolwiek używali dopalaczy są jeszcze niższe (10,5% gimnazjalistów i 15,8% uczniów szkół ponadgimnazjalnych). Używanie dopalaczy jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Uwagę zwraca wysoki poziom dostępności napojów alkoholowych przejawiający się w ocenach respondentów. Na tym tle dostępność substancji nielegalnych jest oceniana niżej. Spośród substancji nielegalnych najwyżej oceniana jest dostępność przetworów konopi.

Badani narażeni są przede wszystkim na oferty napojów alkoholowych, spośród substancji nielegalnych uczniom najczęściej proponowane są przetwory konopi oraz alkohol produkowany nielegalnie domowym sposobem. Większość młodzieży jest dobrze zorientowana w zakresie ryzyka szkód zdrowotnych i społecznych związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. O stopniu ryzyka, według ocen respondentów, decyduje bardziej nasilenie używania, niż rodzaj substancji.

Oczekiwania wobec alkoholu oraz marihuany i haszyszu formułowane przez młodzież szkolną odwołują się w większym stopniu do pozytywnych konsekwencji niż ewentualnych szkód.

Okolo jednej trzeciej młodzieży grała, chociaż raz w gry hazardowe, tj. takie gdzie stawia się pieniądze i można je wygrać. W czasie ostatnich 30 dni takie zachowanie zadeklarowało 8,9% uczniów trzecich klas gimnazjów i 10,0% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Można szacować, że ok. 2% młodzieży może być zagrożonych hazardem problemowym.

Porównanie wyników badania z 2011 r. z wynikami badań zrealizowanych w 2007 r. wykazało brak większych zmian. W poprzednim czteroleciu (2003-2007) zaobserwowano tendencję do spadku wskaźników używania alkoholu przez młodzież po stabilizacji w latach 1999-2003 i po silnym wzroście w latach 1995-1999.

Trochę inaczej rzecz się ma z substancjami nielegalnymi. Wskaźniki używania przetworów konopi w 2011 r. silnie wzrosły, chociaż w latach 2003-2007 także

obserwowano stabilizację lub spadek. Trzeba dodać, że w latach 1995-2003 mieliśmy do czynienia ze wzrostem.

W zakresie wskaźników picia alkoholu i palenia tytoniu obserwowano proces zacierania się różnic między dziewczętami i chłopcami, który w ostatnim czteroleciu uległ zahamowaniu.

Zmiany w rozpowszechnieniu używania przetworów konopi wśród chłopców i dziewcząt nie układają się w tak czytelną tendencję, chociaż tu również można było zaobserwować lekkie zmniejszenie się różnic między chłopcami a dziewczętami w stosunku do 1995 r.

W zakresie ocen dostępności napojów alkoholowych odnotować trzeba powolną, ale konsekwentną pozytywną tendencję zmniejszania się odsetków uczniów określających swój dostęp jako bardzo łatwy. Podobnie dzieje się też z tytoniem. Ponadto zmniejszają się też odsetki uczniów dokonujących zakupów takich napojów alkoholowych jak piwo czy wino.

Co do dostępności poszczególnych substancji innych niż alkohol, w 2007 r. obserwowaliśmy załamanie trendu wzrostowego trwającego od początku badań ESPAD. Zarówno oceny dostępności substancji, jak ekspozycja na propozycje w 2007 r. spadły. W 2011 roku odnotować jednak trzeba ich wyraźny wzrost.

W obszarze oceny ryzyka związanego z używaniem substancji obserwujemy spadek odsetków badanych przypisujących używaniu substancji duże ryzyko. Dotyczy to szczególnie substancji nielegalnych, a zwłaszcza przetworów konopi.

Porównania wyników badania z 2007 r. opatrzyć trzeba zastrzeżeniem wynikającym ze znacznych modyfikacji kwestionariusza.

WPROWADZENIE

Idea paneuropejskiej współpracy w badaniach szkolnych na temat używania substancji psychoaktywnych powstała wśród badaczy tej problematyki skupionych wokół Rady Europy (Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs - Pompidou Group). Sprowadza się ona do uzgodnienia i na ile to możliwe wystandardyzowania metodologicznych warunków badań w różnych krajach, tak aby ich wyniki uczynić maksymalnie porównywalnymi. Badania zainicjowane przez tę grupę przyjęły formę wieloletniego programu badawczego zatytułowanego: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs” (ESPAD) i prowadzone są co cztery lata według tych samych wystandardyzowanych technik, co umożliwia porównywalność nie tylko w przestrzeni ale i w czasie. Polska włączając się do tego projektu uzyskała możliwość śledzenia zarówno rozmiarów zjawiska jak i jego trendów rozwojowych na szerokim tle sytuacji w Europie i w poszczególnych jej krajach.

ESPAD jest pierwszym ogólnopolskim badaniem spełniającym warunki międzynarodowej porównywalności i jednocześnie podjętym z intencją śledzenia trendu w zakresie używania substancji przez młodzież szkolną. Badanie ESPAD zrealizowano w Polsce już czterokrotnie: w 1995 r. w 1999 r., 2003 r. oraz w 2007 r. na próbach losowych uczniów klas I i III szkół ponadpodstawowych (wg starego systemu edukacji) oraz klas III gimnazjów i klas II szkół ponadgimnazjalnych (wg nowego systemu edukacji). W 1995 r. badanie objęło 26 krajów europejskich, w tym Polskę, w 2011 r. w badaniu uczestniczyło już 39 kraje naszego kontynentu. Badanie ESPAD wspierane jest przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA), bowiem dostarcza danych w zakresie jednego z pięciu kluczowych wskaźników, tj. używania narkotyków w populacji generalnej.

Jak pokazały wyniki dotychczasowych badań ogólnopolskich, picie alkoholu przez młodzież stało się niemal statystyczną normą. Używanie substancji nielegalnych stawało się coraz bardziej widocznym problemem. Pod względem rozpowszechnienia używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza polskie piętnasto-szesnastolatki plasują się na pierwszym miejscu w Europie. Wszystkie te napawające niepokojem zjawiska podlegają dynamice, stąd potrzeba monitorowania. Istotną cechą problemu używania substancji psychoaktywnych przez młodzież jest jego nierównomierna dystrybucji na terenie kraju. Generalnie problem ten bardziej rozpowszechniony jest w wielkich miastach. Na zróżnicowania związane ze stopniem urbanizacji nakładają się zróżnicowania regionalne. Zarówno ogólna strategia zapobiegawcza, jak konkretne działania profilaktyczne podejmowane zarówno w skali kraju, jak i na poziomie regionalnym i lokalnym wymagają wiedzy o rozmiarach i trendach w rozwoju zjawiska, stąd potrzeba podejmowania także badań w skali lokalnej i regionalnej. Wyniki badań ogólnopolskich mogą okazać się kiepskim przybliżeniem lokalnego obrazu zjawiska.

CEL BADANIA

Badanie miało na celu przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych. Podstawowymi pytaniami badawczymi były zatem pytania o liczby młodych ludzi, którzy mieli doświadczenia z tego typu substancjami oraz o stopień nasilenia tych doświadczeń. Celem badania była jednak również próba identyfikacji i pomiaru czynników wpływających na rozmiary zjawiska, zarówno po stronie popytu jak podaży. W badaniu poruszono zatem takie kwestie, jak dostępność substancji psychoaktywnych, zarówno w wymiarze fizycznym jak psychologicznym, gotowość do podjęcia prób z tymi środkami, przekonania na temat ich

szkodliwości, doświadczenia w zakresie problemów związanych z ich używaniem.

Wszystkie te kwestie zostały poddane pomiarowi ilościowemu w celu dokonania oszacowań dla młodzieży całego kraju i porównania z wynikami badań ESPAD z 1995 r., 1999 r., 2003 r. i 2007 r.

POPULACJA I PRÓBA

Założono objęcie badaniem dwóch kohort młodzieży – młodzież urodzoną w 1995 roku (wiek: 15-16 lat w momencie badania) i 1993 r. (wiek: 17-18 lat w momencie badania). Podejście kohortowe, przy zdefiniowaniu kohorty przez rok urodzenia, podyktowane było względami międzynarodowej porównywalności. Przy silnym zróżnicowaniu systemów szkolnych w Europie rok urodzenia jest jedynym wspólnym kryterium zapewniającym porównywalność badanych populacji. Założono, że 95% tej młodzieży uczęszcza do szkół, w zdecydowanej większości do trzecich klas gimnazjów i drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe). W związku z tym próba badawcza została pobrana spośród młodzieży szkolnej z tych typów szkół i poziomów klas.

Schemat losowania przewidywał równomierny rozkład próby w kraju przy maksymalnym jej rozproszeniu. Operatem losowania była lista szkół MEN zawierająca informacje o liczbie klas w każdej ze szkół. Jednostką losowania była klasa szkolna, próba miała, zatem charakter klastrowo-warstwowy. Schemat doboru zakładał losowy dobór dwustopniowy. Najpierw losowano szkoły, a następnie klasy. Szkoły były losowane z prawdopodobieństwami proporcjonalnymi do liczby klas, tak, aby wszystkie klasy miały jednakowe szanse znalezienia się w próbie, niezależnie od wielkości szkoły, z której pochodzą. Klasy dobierane były w losowaniu prostym, po jednej z każdej z

wylosowanych szkół. W klasach badaniu poddawano wszystkich obecnych w tym czasie uczniów, niezależnie od roku urodzenia.

Badaniami objęto próbę ogólnopolską, 3 próby wojewódzkie (Opolskie, Mazowieckie, Dolnośląskie, Zachodniopomorskie) oraz 1 próbę miejską (Wrocław). Wyniki dla poszczególnych miast i województw są przedmiotem odrębnych raportów. Ankiety z prób wojewódzkich i próby miejskiej weszły do próby ogólnopolskiej z odpowiednimi wagami wyrównującymi dysproporcje wynikające z doreprezentowania jednostek terytorialnych, w których prowadzono badania.

Badania zrealizowano w 333 klasach gimnazjalnych oraz w 342 klasach szkół ponadgimnazjalnych. Ważona próba ogólnopolska liczyła 2623 uczniów trzecich klas gimnazjów oraz 2693 uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Wśród gimnazjalistów 51,0% stanowiły dziewczęta, zaś 49,0% - chłopcy. W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych było 51,7% chłopców oraz 48,3 dziewcząt.

Zastosowana w badaniu wielkość próby przy opisanej wyżej metodzie jej losowania pozwala na uzyskanie reprezentatywności statystycznej nie tylko na poziomie badanych kohort, ale także osobno dla dziewcząt i chłopców w ramach każdej kohorty.

Wyniki prezentowane w raporcie obejmują nie tylko młodzież urodzoną w 1995 r. oraz w 1993 r., ale wszystkich uczniów trzecich klas gimnazjów i drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Na potrzeby porównań międzynarodowych eliminowani z próby są uczniowie drugorocznicy oraz ci, którzy wcześniej rozpoczęli karierę szkolną. Stąd wyniki prezentowane w raportach krajowych zwykle nieznacznie odbiegają od wyników publikowanych w raportach europejskich. Na potrzeby śledzenia trendów na poziomie kraju badane populacje definiowane są poprzez uczęszczanie do trzecich klas gimnazjów bądź drugich klas szkół ponadgimnazjalnych.

PROCEDURA BADAWCZA

Badanie zostało realizowane metodą ankiety audytoryjnej przez zespół ankieterów rekrutujący się spoza systemu oświaty i wychowania. Jako ankieterzy byli zatrudniani przede wszystkim ludzie młodzi, głównie studenci, o łatwym kontakcie z młodzieżą szkolną. Ankieterzy zostali przeszkoleni oraz wyposażeni w szczegółową pisemną instrukcję. Do ich zadań, poza przeprowadzeniem badania w klasie, należało przygotowanie raportu zawierającego, obok opisu realizacji badania, informacje o klasie oraz o uczniach nieobecnych w trakcie badania. Praca ankieterów była wrywkowo kontrolowana przez koordynatorów.

Nawiązanie kontaktu z wylosowanymi szkołami należało do obowiązków ankietera. Udział szkoły w badaniu negocjowany był także bezpośrednio przez ankietera. Badanie uzyskało wsparcie Ministra Edukacji Narodowej, którego pismo w tej sprawie zostało przekazane za pośrednictwem kuratoriów do wylosowanych szkół.

W procedurze badania położono bardzo duży nacisk na zapewnienie respondentom maksimum poczucia bezpieczeństwa oraz pełnej anonimowości. Służyły temu:

- wymóg nieobecności nauczyciela w klasie w trakcie badania,
- reguły postępowania ankietera (np. nie mógł on chodzić po klasie i zaglądać uczniom w kwestionariusze),
- specjalna procedura zwrotu wypełnionego kwestionariusza polegająca na umieszczeniu go przez ucznia w kopercie, a następnie zaklejeniu jej.

Uczniowie w instrukcji otrzymali zapewnienie o pełnej anonimowości badań, zarówno na poziomie pojedynczych uczniów, jak również całej szkoły. Oznacza to, że tajemnicą objęte są również wyniki na poziomie szkół.

Ankieterzy po sprawdzeniu kompletności materiałów przekazywali je do Instytutu za pośrednictwem instruktorów lokalnych. Ankiety po zarejestrowaniu zostały poddane procedurze sprawdzenia. W jej efekcie wyeliminowano 139 kwestionariuszy, co do których była pewność, że respondenci nie potraktowali

badania poważnie. Następnie założono i zweryfikowano zbiór danych. Obliczenia wyników badania zostały wykonane za pomocą pakietu statystycznego SPSS for Windows ver. 18. Zastosowano procedurę ważenia wyników, aby zrównoważyć efekt włączenia do zbioru danych ogólnopolskich danych z prób wojewódzkich.

WYNIKI

Prezentację wyników rozpoczniemy od rozpowszechnienia używania różnych substancji psychoaktywnych: najpierw tytoniu, potem napojów alkoholowych a w końcu pozostałych środków, w tym nielegalnych. Następnie przytoczymy wyniki odnoszące się do problemów, jakich doświadcza młodzież w związku z używaniem substancji. Następnie zajmiemy się kwestią dostępności poszczególnych substancji. W dalszej kolejności omówimy opinie o szkodliwości używania poszczególnych substancji oraz oceny badanych odnoszące się do rozmiarów sięgania po nie w ich najbliższym otoczeniu. Następnie zobaczymy, jaki stosunek do używania substancji przez uczniów mają ich rodzice.

Palenie tytoniu

Rozpowszechnienie palenia tytoniu było badane w dwóch wymiarach czasowych - całego życia respondenta oraz ostatnich 30 dni przed badaniem. Pierwszy z nich pozwala na ustalenie zasięgu zjawiska eksperymentowania z tą substancją, tzn. podejmowania prób palenia tytoniu. Drugi przydatny jest do uchwycenie rozmiarów grupy aktualnie palących, a także palących okazjonalnie lub regularnie.

Dane na temat doświadczeń z paleniem tytoniu zebranych na przestrzeni całego życia zawiera tabela 1.

Tabela 1. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu

poziom klasy		2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	33,3	46,9	42,8
	1-2 razy	15,5	16,1	15,3
	3-5 razy	8,2	7,5	8,0
	6-9 razy	5,6	4,6	4,1
	10-19 razy	5,7	4,6	4,4
	20-39 razy	4,8	4,1	3,5
	40 razy lub więcej	27,0	16,3	21,8
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie palił	22,7	32,1	29,1
	1-2 razy	12,3	15,8	15,0
	3-5 razy	8,1	8,2	7,9
	6-9 razy	4,7	5,3	5,6
	10-19 razy	6,4	4,9	6,0
	20-39 razy	5,0	5,0	4,4
	40 razy lub więcej	40,7	28,7	32,0

W czasie całego życia, jakiegokolwiek doświadczenia z paleniem miało 57,2% uczniów klas trzecich gimnazjów i 70,9% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych. Wśród uczniów, którzy podejmowali próby palenia można wyróżnić frakcję osób, które paliły nie więcej niż 5 razy w swoim życiu. Frakcja ta liczy 23,3% młodszych i 22,9% starszych. Jednocześnie 21,8% z pierwszej grupy i 32,9% z drugiej paliło 40 razy lub więcej. Te ostatnie frakcje badanych, to osoby, których palenie wyszło poza fazę eksperymentowania.

Porównanie wyników z 2011 r. z wynikami z lat 2003 i 2007 wskazuje na lekki wzrost odsetka uczniów, którzy mają doświadczenia z paleniem tytoniu, po spadku w poprzednim czteroleciu. Także spadek odsetka uczniów, którzy

palili, co najmniej 40 razy w życiu, odnotowany w 2007 r. w stosunku do 2003 r. nie okazał się trwały. W 2011 r. obserwujemy wzrost tego odsetka. Palenie tytoniu jest zróżnicowane ze względu na płeć badanych (tabele 2 i 3).

Tabela 2. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu przez chłopców

poziom klasy		2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	28,4	45,0	38,7
	1-2 razy	13,9	17,1	16,7
	3-5 razy	7,9	7,6	8,0
	6-9 razy	5,3	4,2	4,1
	10-19 razy	6,0	3,6	4,3
	20-39 razy	5,4	3,5	3,2
	40 razy lub więcej	33,1	19,0	25,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie palił	20,3	32,0	24,9
	1-2 razy	11,3	14,3	14,7
	3-5 razy	7,5	8,0	8,7
	6-9 razy	4,3	5,1	5,3
	10-19 razy	5,8	4,5	6,2
	20-39 razy	4,8	5,6	4,6
	40 razy lub więcej	46,1	30,4	35,5

Zarówno odsetki uczniów, którzy podejmowali próby z paleniem, jak i tych, którzy wyszli poza fazę pojedynczych prób są wyższe wśród chłopców, niż wśród dziewcząt. Prawidłowość ta obowiązuje w obu badanych kohortach. W 2007 r. spadek odsetków badanych, którzy palili, co najmniej 40 razy w życiu, oraz odsetków tych, którzy kiedykolwiek podejmowali próby palenia tytoniu był silniejszy u chłopców niż u dziewcząt. W efekcie różnice wartości tych wskaźników między chłopcami dziewczętami uległy zmniejszeniu. W 2011 r.

wzrost wartości tych wskaźników u chłopców wykazał większą dynamikę, co doprowadziło do wzrosty różnic.

Tabela 3. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu przez dziewczęta

poziom klasy		2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	37,9	48,8	46,9
	1-2 razy	17,0	15,2	14,0
	3-5 razy	8,5	7,4	8,0
	6-9 razy	5,8	4,9	4,0
	10-19 razy	5,4	5,6	4,6
	20-39 razy	4,3	4,4	3,9
	40 razy lub więcej	21,1	13,7	18,7
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Nigdy nie palił	25,3	32,5	33,5
	1-2 razy	13,3	17,2	15,3
	3-5 razy	8,9	8,3	7,0
	6-9 razy	5,1	5,4	5,9
	10-19 razy	7,1	5,2	5,8
	20-39 razy	5,3	4,4	4,1
	40 razy lub więcej	35,0	26,9	28,4

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 29,8% piętnasto-szesnastolatków i 41,9% siedemnasto-osiemnastolatków (tabela 4).

Wśród nich, odnotowujemy znaczne zróżnicowanie pod względem nasilenia palenia. Badani z obu poziomów nauczania w podobnych odsetkach zaliczali się do grupy palących rzadziej niż raz dziennie (12,3% uczniowie z młodszej kohorty i 14,7% uczniowie ze starszej kohorty). Nieco niższe odsetki palących codziennie w ilości przekraczającej 10 papierosów dziennie odnotowano

wśród uczniów gimnazjów – 4,1% niż wśród młodzieży ze starszych klas – 7,1%.

Tabela 4. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nie	67,9	78,3	70,2
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,7	6,4	8,2
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,0	2,7	4,1
	1-5 papierosów dziennie	10,2	5,8	8,2
	6-10 papierosów dziennie	6,2	3,5	5,3
	11-20 papierosów dziennie	3,0	1,8	2,4
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,0	1,5	1,7
II klasy szkół ponad- gimnazjaln ych	Nie	55,7	65,0	58,1
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,9	8,0	9,8
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,9	3,5	4,9
	1-5 papierosów dziennie	11,3	10,8	11,1
	6-10 papierosów dziennie	12,7	6,9	9,0
	11-20 papierosów dziennie	7,0	4,1	5,0
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,4	1,7	2,1

W 2007 r. odsetki uczniów palących w czasie ostatnich 30 dni wyraźnie spadły w stosunku do 2003 r. Zmniejszyło się także rozpowszechnienie codziennego palenia w ilości, co najmniej 10 papierosów w ciągu doby. W 2011 r. oba te wskaźniki wzrosły. Prawidłowości te dotyczą zarówno gimnazjalistów, jak uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Rozpowszechnienie aktualnego palenia okazało się być zależne od płci zarówno wśród młodszej, jak i wśród starszej młodzieży (tabele 5 i 6).

Tabela 5. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród chłopców

poziom klasy		2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nie	63,3	76,8	68,8
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,6	6,4	7,0
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,7	2,5	4,0
	1-5 papierosów dziennie	11,4	5,7	8,1
	6-10 papierosów dziennie	8,3	4,5	6,7
	11-20 papierosów dziennie	4,2	2,3	3,2
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,6	1,7	2,2
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie	52,4	64,0	54,1
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,2	7,0	10,0
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,2	2,6	4,5
	1-5 papierosów dziennie	10,9	10,4	11,0
	6-10 papierosów dziennie	13,4	8,6	10,2
	11-20 papierosów dziennie	10,4	5,3	7,4
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	3,3	2,2	2,7

W klasach trzecich gimnazjów przynajmniej raz w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 28,5% dziewcząt oraz 31,2% chłopców. Codzienne palenie w ilościach przekraczających 10 papierosów dziennie deklarowało 2,7% dziewcząt i 5,4% chłopców.

W klasach drugich szkół z poziomu ponadgimnazjalnego w czasie ostatnich 30 dni paliło 37,7% dziewcząt oraz 45,9% chłopców. Odsetki palących codziennie ponad 10 papierosów wynoszą dla dziewcząt 3,9% i dla chłopców 10,1%.

Porównanie wyników z 2007 r. z wynikami z 2003 r. w zakresie palenia tytoniu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wykazało spadek wartości wskaźników zarówno wśród dziewcząt jak i wśród chłopców, tyle, że wśród tych ostatnich był on silniejszy. W efekcie odsetki palących chłopców w

gimnazjach były już tylko o 16% większe niż analogiczne odsetki dziewcząt, podczas gdy w 2003 r. były większe o 35%. W szkołach ponadgimnazjalnych odsetki palących w grupie chłopców były już tylko o 6% większe niż w grupie dziewcząt.

Tabela 6. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród dziewcząt

poziom klasy		2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nie	72,6	80,1	71,5
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,8	6,4	9,4
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,3	2,7	4,2
	1-5 papierosów dziennie	9,0	5,8	8,3
	6-10 papierosów dziennie	4,1	2,4	3,9
	11-20 papierosów dziennie	1,7	1,4	1,5
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	1,4	1,2	1,2
II klasy szkół ponad- gimnazjal- nych	Nie	59,3	66,2	62,3
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	7,6	8,9	9,5
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,6	4,2	5,3
	1-5 papierosów dziennie	11,7	11,3	11,2
	6-10 papierosów dziennie	12,1	5,4	7,7
	11-20 papierosów dziennie	3,3	3,0	2,4
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	1,4	1,1	1,5

W latach 2007 - 2011 zmiany przybrały przeciwny kierunek. Wzrosły odsetki palących chłopców i dziewcząt, przy czym u tych pierwszych wzrost był silniejszy. W konsekwencji różnice między chłopcami i dziewczętami w rozpowszechnieniu palenia wzrosły.

Wszystkie przytoczone wskaźniki wskazują na zahamowanie procesu wyrównywania się rozpowszechnienia używania tytoniu wśród chłopców i wśród dziewcząt.

Picie napojów alkoholowych

Napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkolnej, podobnie jak ma to miejsce w dorosłej części społeczeństwa. Próby picia ma za sobą 87,3% gimnazjalistów z klas trzecich i 95,2% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (tabela 7).

Tabela 7. Picie napojów alkoholowych

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	92,8	90,3	92,5	90,2	87,3
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	77,3	82,0	84,9	78,9	78,3
	W czasie 30 dni przed badaniem	50,4	61,1	65,8	57,3	57,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	96,5	96,6	96,7	94,8	95,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	88,0	93,8	93,4	92,0	91,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	65,6	78,1	78,9	79,5	80,4

W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło jakiegokolwiek napoje alkoholowe 78,3% młodszych uczniów i 91,6% uczniów starszych. Warto

zauważyć, że odsetki konsumentów alkoholu, definiowanych jako osoby, które piły jakikolwiek napój alkoholowy w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, w przypadku uczniów młodszych nie odbiegają znacznie od odsetków konsumentów stwierdzanych w badaniach na populacji osób dorosłych.

Na tym tle nie dziwi wyższy odsetek konsumentów w klasach starszych - większość uczniów z tych klas w momencie badania była już pełnoletnia lub zbliżała się do wieku dorosłości. Niewiele niższy odsetek konsumentów alkoholu wśród uczniów klas trzecich gimnazjów - głównie piętnasto-szesnastolatków powinien budzić niepokój spoglądając na rzecz, czy to z perspektywy zdrowia publicznego, czy norm prawnych. Jak pokazują wyniki badania, wśród piętnasto-szesnastolatków picie alkoholu stanowi normę, przynajmniej w sensie statystycznym.

Porównanie wyników odnoszących się do konsumpcji napojów alkoholowych w czasie ostatnich 12 miesięcy uzyskanych w 2011 r. z wynikami z wcześniejszych badań wskazują na stabilizację po niewielkim spadku w 2007 r. poprzedzonym trendem wzrostowym w latach 1995-2003. W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych obserwujemy stabilizację po wzroście w 1999 r.

W sumie wyniki z ostatnich 16 lat zdają się sugerować, że nie udało się osiągnąć celu, jakim jest zachowanie abstynencji od alkoholu do osiągnięcia pełnoletności, jeśli nie przez wszystkich nastolatków, to przynajmniej przez większość z nich.

Za wskaźnik względnie częstego używania alkoholu przyjęto picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jakiegokolwiek napoje alkoholowe w tym czasie piło 57,6% uczniów z grupy młodszej i 80,4% uczniów z grupy starszej. Trzeba przypomnieć, że badanie było realizowane w maju i czerwcu - okres ostatnich 30 dni przypadał zatem na kwiecień i maj, w zależności od tego kiedy, który z badanych wypełniał ankietę. Okres ten nie obejmował zatem świąt, karnawału, czy wakacji, które jak można przypuszczać szczególnie sprzyjają okazjom do picia.

Wyniki uzyskane w 2011 r. w zestawieniu z wynikami z 2007 r. wskazują na stabilizację odsetka często pijących w obu badanych grupach. Warto, zatem zauważyć, że wskaźnik częstego picia wykazuje podobną tendencję jak poprzednio analizowany.

Rozpowszechnienie picia alkoholu okazało się zróżnicowane ze względu na płeć tylko, gdy analizujemy picie w czasie ostatnich 12 miesięcy i ostatnich 30 dni przed badaniem (tabele 8 i 9). Wartości wskaźnika picia kiedykolwiek w życiu dla chłopców i dziewcząt nie różnią się istotnie między sobą. Prawidłowość ta dotyczy zarówno piętnasto-szenastolatków jak i siedemnasto-osiemnastolatków. Znaczące różnice między chłopcami a dziewczętami pojawiają się, gdy rozpatrujemy picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jednak nawet wyniki odnoszące się do częstego picia pokazują, że różnice między chłopcami a dziewczętami nie są zbyt wielkie. Nie osiągają one wartości 10 punktów procentowych. Wyniki te zdają się wskazywać zatrzymanie się procesu wyrównywania różnic w wzorach picia między dziewczętami a chłopcami, który wiązać można było z procesem emancypacji dziewcząt. Picie alkoholu w naszej kulturze, to raczej domena mężczyzn. Wśród dorosłych mieszkańców naszego kraju spotykamy wielokrotnie więcej niepijących kobiet, niż mężczyzn abstynentów. Wśród nastolatków proporcje te są niemal wyrównane.

W badaniach z 1995 r. w starszym roczniku rozpowszechnienie picia w czasie ostatnich 12 miesięcy było większe u chłopców niż u dziewcząt. Lata 1995-1999 przyniosły większy wzrost rozpowszechnienia picia wśród dziewcząt niż wśród chłopców i w efekcie różnice związane z płcią zatarły się. Można powiedzieć, że starsze dziewczęta dogoniły chłopców pod względem tego wskaźnika. W 2003 roku nie nastąpiły tu większe zmiany. W 2007 r. spadły odsetki konsumentów alkoholu zarówno wśród chłopców, jak i wśród dziewcząt. Spadło także rozpowszechnienie picia w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w obu grupach płci wśród gimnazjalistów oraz wśród chłopców ze szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 8. Picie napojów alkoholowych wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	94,4	93,1	93,7	91,2	89,0
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	80,9	86,2	87,5	80,1	80,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	55,5	68,4	71,5	60,4	62,3
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	97,4	96,5	96,6	94,9	96,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	89,9	93,8	94,2	92,6	93,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	72,8	82,5	84,6	82,9	84,9

Tabela 9. Picie napojów alkoholowych wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	91,2	87,6	91,4	89,2	85,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	73,8	78,0	82,5	77,8	76,5
	W czasie 30 dni przed badaniem	45,3	54,1	60,3	54,1	53,1
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	95,6	96,8	96,9	94,6	94,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	86,3	93,8	92,6	91,4	89,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	58,8	74,3	73,2	76,1	75,6

Odsetki uczennic szkół ponadgimnazjalnych, które piły w czasie ostatnich 30 dni wzrosły. W efekcie pod względem tego wskaźnika dziewczęta wyraźnie zbliżyły się do chłopców. Podobny rezultat pojawił się w młodszej grupie, chociaż za sprawą spadku rozpowszechnienia zarówno wśród chłopców jak wśród dziewcząt.

W 2011 r. nie obserwujemy większych zmian wskaźników, ani u dziewcząt, ani u chłopców.

Konsumpcję poszczególnych typów napojów alkoholowych prześledzimy na przykładzie doświadczeń alkoholowych zebranych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 10). Zarówno w trzecich klasach gimnazjów, jak wśród młodzieży starszej najwyższe odsetki konsumentów ma piwo, na drugim miejscu jest wódka a dopiero na trzecim wino. Każdy z trzech typów napojów jest bardziej popularny w klasach ponadgimnazjalnych w porównaniu z klasami gimnazjalnymi.

Tabela 10. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Picie piwa	45,6	52,8	68,8	60,3	57,4
	Picie wina	32,8	24,4	23,7	22,6	26,0
	Picie wódki	29,9	25,0	36,7	30,3	40,7
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Picie piwa	55,9	66,2	78,6	78,8	78,1
	Picie wina	40,5	31,0	30,7	31,0	35,6
	Picie wódki	46,0	42,0	52,0	50,8	62,8

Wódkę pił, co najmniej raz w ciągu ostatnich trzydziestu dni, więcej niż co trzeci badany gimnazjalista (40,7%) i co znacznie więcej niż co drugi uczeń szkoły wyższego poziomu (62,8%). Picie piwa zdarzyło się w tym czasie

większości badanych, grubo ponad połowie gimnazjalistów (57,4%) i ponad trzem czwartych uczniów starszy (78,1%). Wino piła ponad jedna czwarta młodszej młodzieży (26,0%) objętej badaniem i ponad jedna trzecia uczniów ze starszej grupy (35,6%).

W latach 1995-2003, zarówno wśród gimnazjalistów, jak i uczniów szkół ponadgimnazjalnych obserwowaliśmy stały trend wzrostowy popularności piwa. W 2007 r. nastąpiło załamanie tej tendencji. W młodszej grupie uczniów odsetek spadł, w starszej zaś pozostał taki sam jak w 2003 r. W 2011 r. wśród gimnazjalistów utrzymała się tendencja spadkowa, zaś w starszej grupie nadal można mówić o stabilizacji.

Odsetki pijących wino spadły w 1999 r. w stosunku do 1995 r. i aż do 2007 r. nie ulegały większym zmianom. W 2011 r. obserwujemy ich lekki wzrost.

Odsetek pijących wódkę po lekkim spadku w 1999 r., w 2003 r. istotnie wzrósł i to do poziomu większego niż w 1995 r. W kolejnych latach obserwujemy nadal fluktuacje trendu. W 2011 r. nastąpił jednak wyraźny wzrost popularności tego napoju.

Wszystkie te zmiany, jakie odnotowano na przestrzeni ostatnich 16 lat w niewielkim stopniu zachwiały hierarchią popularności poszczególnych trunków. Płeć wprowadza istotne różnice w obrazie popularności poszczególnych trunków. W tabelach 11 i 12 zebrano dane o odsetkach chłopców i dziewcząt pijących każdy z trunków w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem.

W trzecich klasach gimnazjów, zarówno wśród chłopców jak i wśród dziewcząt na pierwszym miejscu jest piwo potem wódka i wino. Podobnie jest w klasach starszych.

W obu grupach w przypadku piwa i wódki odsetki pijących w czasie ostatnich 30 dni są wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

W przypadku wina dziewczęta nieco częściej niż chłopcy zaliczają się do pijących w czasie ostatnich 30 dni. Dotyczy to w zasadzie starszej młodzieży, wśród gimnazjalistów możemy mówić raczej o braku różnic między dziewczętami i chłopcami.

Tabela 11. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Picie piwa	58,2	59,3	76,0	64,7	62,2
	Picie wina	34,5	30,3	25,5	21,6	25,1
	Picie wódki	35,7	32,7	45,1	35,5	45,8
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Picie piwa	72,6	73,5	85,4	83,9	83,8
	Picie wina	38,7	32,8	31,4	28,5	32,4
	Picie wódki	54,1	51,2	60,4	59,8	69,1

Tabela 12. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Picie piwa	32,8	45,2	62,1	56,1	52,8
	Picie wina	31,0	16,9	21,9	23,1	26,8
	Picie wódki	24,2	14,9	28,7	25,5	35,8
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Picie piwa	39,7	59,3	71,7	73,9	72,1
	Picie wina	41,6	29,2	29,9	33,1	39,0
	Picie wódki	37,7	33,2	43,3	42,5	56,0

Warto też dodać, że tendencje w dynamice popularności piwa, wina i wódki są podobne u chłopców i u dziewcząt. Jedynie jest w przypadku uczniów drugich klas gimnazjalnych wzrost odsetków pijących wino w czasie ostatnich 30 dni był wyraźnie wyższy u dziewcząt niż u chłopców.

Wskaźnikiem wielkość konsumpcji przy jednej okazji każdego z napojów alkoholowych było pytanie o ilość wypitą przy ostatniej okazji konsumpcji napojów alkoholowych.

Wielkości spożycia przy jednej okazji piwa, wina i wódki oraz dwóch względnie nowych na naszym rynku napojów alkoholowych tj. cidera i alkopopu (tabele 13-17) są silnie zróżnicowane, zarówno wśród uczniów klas trzecich gimnazjów jak klas drugich szkół ponadgimnazjalnych.

Typową ilością piwa konsumowaną przy jednej okazji przez uczniów młodszych jest od 0,5 litra do litra (29,2%) lub poniżej 0,5 litra (22,3%). W klasach starszych najczęściej pije się między 0,5 litra, a 1 litrem tego napoju (37,3%).

Tabela 13. Spożycie jednorazowe piwa

poziom klasy		1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije piwa	14,7	17,6	21,3	19,9
	Ostatnim razem nie pił piwa	16,1	12,4	14,3	15,0
	Poniżej 0,5 litra	26,1	26,9	25,6	22,3
	Powyżej 0,5 do 1 litra	24,4	26,1	25,4	29,2
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	11,6	10,8	9,1	8,9
	Powyżej 2 litrów	7,2	6,3	4,4	4,7
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pije piwa	8,2	10,0	11,6	8,9
	Ostatnim razem nie pił piwa	13,4	10,1	10,4	12,4
	Poniżej 0,5 litra	26,4	21,9	20,9	18,9
	Powyżej 0,5 do 1 litra	29,4	32,3	33,7	37,3
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	13,4	16,1	14,1	12,7
	Powyżej 2 litrów	9,1	9,6	9,2	9,7

Niepokojącą tendencją obserwowaną w młodszej grupie jest wzrost odsetka wypijających przy jednej okazji ilości mieszczącej się między 0,5 litra, a 1 litrem, kosztem spadku odsetka wypijających poniżej pół litra. Podobną tendencje obserwujemy też w próbie starszej młodzieży.

Mniej informacji mamy o wielkości spożycia wina i wódki przy jednej okazji, bowiem znacznie mniej badanych piło te trunki w czasie swojej ostatniej okazji. Rozkłady odpowiedzi pokazują jednak wyraźnie odmienny charakter tych dwóch napojów. W przypadku wina badani grupują się w rejonie niższych wartości, w przypadku wódki rozkład jest bardziej równomierny z lekkim przechyłem w stronę większych ilości, szczególnie wśród drugoklasistów ze szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 14. Spożycie jednorazowe wina

poziom klasy		1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije wina	39,1	49,6	49,4	40,9
	Ostatnim razem nie pił wina	29,9	21,8	22,7	31,5
	Poniżej 100 gram	10,8	9,2	11,9	15,0
	Powyżej 100 gram do 200 gram	10,3	9,2	8,9	6,3
	Powyżej 200 gram do 749 gram	5,9	6,3	4,0	3,0
	750 gram lub więcej	4,1	4,0	3,2	3,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pije wina	28,7	40,9	40,7	27,3
	Ostatnim razem nie pił wina	39,5	29,4	29,8	41,7
	Poniżej 100 gram	11,2	8,9	10,1	14,6
	Powyżej 100 gram do 200 gram	10,2	10,7	11,7	7,3
	Powyżej 200 gram do 749 gram	5,5	5,5	4,4	3,8
	750 gram lub więcej	5,0	4,6	3,3	5,3

W młodym pokoleniu, podobnie jak wśród dorosłych, wino i wódka zdają się pełnić inne funkcje. Picie wina ma wyraźnie bardziej symboliczny charakter,

stąd wystarczają mniejsze ilości. Wódka zaś służy głównie jako intoksykant, stąd pije się jej więcej.

Porównanie rozkładów wielkości spożycia wina i wódki przy jednej okazji uzyskanych w badaniach z lat 1999, 2003, 2007 i 2011 nie ujawnia żadnych czytelnych tendencji. Obserwowane niewielkie zmiany wydają się mieć charakter losowych fluktuacji.

Tabela 15. Spożycie jednorazowe wódki

poziom klasy		1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie piję wódki	41,7	43,2	47,3	39,9
	Ostatnim razem nie pił wódki	21,4	18,4	20,3	24,6
	Poniżej 50 gram	8,2	7,3	5,9	9,9
	Powyżej 50 gram do 100 gram	9,0	9,6	9,5	7,8
	Powyżej 100 gram do 250 gram	8,8	10,4	7,1	7,2
	Powyżej 250 gram	10,9	11,1	9,9	10,7
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie piję wódki	20,6	21,8	25,4	21,3
	Ostatnim razem nie pił wódki	31,4	27,4	26,8	29,2
	Poniżej 50 gram	7,9	6,0	6,2	8,1
	Powyżej 50 gram do 100 gram	12,6	12,7	12,6	10,4
	Powyżej 100 gram do 250 gram	12,7	14,8	12,5	11,7
	Powyżej 250 gram	14,9	17,3	16,6	19,3

Najmniej informacji zebrano na temat nowych napojów alkoholowych. Tylko nieliczni pili je podczas swojej ostatniej okazji alkoholowej. Napoje te nie zdobyły sobie jeszcze, jak widać, dużej popularności. Pite są one raczej w niewielkich ilościach.

Zarówno cider jak alkopop, tak popularne wśród młodzieży, szczególnie młodszej, w krajach Zachodniej Europy, w Polsce nie zdobyły sobie jak na razie większego uznania, przynajmniej wśród nastolatków. Dane z tabel 16. i

17. przekonują, że każdy z tych napojów pojawia się we wzorze ostatniej konsumpcji napojów alkoholowych jedynie u 5-6% badanych, niezależnie od tego, czy mowa o gimnazjalistach, czy o uczniach szkół ponadgimnazjalnych. Zdecydowana większość uczniów z obu grup w ogóle tych napojów nie pije. Ci nieliczni, którzy ostatnio pili cider lub alcopop, w większości wypili nie więcej niż 1 litr.

Tabela 16. Spożycie jednorazowe cideru

poziom klasy		1999	2003	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije cideru	89,5	89,5	84,3
	Ostatnim razem nie pił cideru	5,3	4,5	11,1
	Poniżej 0,5 litra	2,4	2,6	2,4
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,5	1,9	1,3
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	0,7	0,8	0,4
	Powyżej 2 litrów	0,7	0,7	0,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pije cideru	89,2	88,6	82,7
	Ostatnim razem nie pił cideru	5,4	5,9	12,4
	Poniżej 0,5 litra	2,5	2,3	2,0
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,7	2,1	1,3
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	0,6	0,6	0,9
	Powyżej 2 litrów	0,6	0,5	0,8

Wedle wyników badań w czasie ostatnich 12 lat nie nastąpiły większe zmiany ani w popularności tych napojów, ani w wielkości spożycia jednorazowego u tych, którzy po te napoje sięgają.

Tabela 17. Spożycie jednorazowe alkopopu

poziom klasy		1999	2003	2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije alkopopu	88,6	87,7	88,0
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	5,0	4,8	9,5
	Poniżej 0,5 litra	3,3	3,7	1,1
	Powyżej 0,5 do 1 litra	1,4	2,1	0,9
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	0,8	0,7	0,1
	Powyżej 2 litrów	0,9	1,0	0,3
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Nigdy nie pije alkopopu	87,8	87,2	85,7
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	6,1	5,9	11,2
	Poniżej 0,5 litra	2,7	3,3	0,9
	Powyżej 0,5 do 1 litra	2,2	2,5	1,0
	Powyżej 1 litra do 2 litrów	0,7	0,7	0,4
	Powyżej 2 litrów	0,6	0,5	0,8

Szczególnie niebezpieczne dla zdrowia młodego człowieka, jak również dla porządku publicznego jest picie w znacznych ilościach, a szczególnie prowadzących do przekroczenia progu nietrzeźwości. Jak pokazują dane z tabeli 18. większość badanych na każdym z poziomów nauczania ma za sobą doświadczenie upicia się.

W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem upiło się, chociaż raz, 36,4% młodszej młodzieży i 54,6% starszych uczniów. W czasie ostatnich 30 dni poprzedzających badanie w stan nietrzeźwości wprowadziło się 21,4% uczniów trzecich klas gimnazjów i 32,3% uczniów klas trzecich szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 18. Przekraczanie progu nietrzeźwości

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	60,5	60,1	59,3	51,9	48,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	46,0	50,6	48,5	39,8	36,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	24,1	30,5	29,2	21,7	21,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	73,9	76,5	77,5	70,7	70,3
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	57,8	63,5	64,0	56,0	54,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	31,0	36,3	37,2	31,8	32,3

Porównanie wyników uzyskanych w 2011 r. z wynikami z lat 2007, 2003, 1999 i 1995 ujawnia tendencję spadkową wszystkich wskaźników w czasie ostatnich dwunastu lat, którą poprzedził znaczny wzrost w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. W efekcie w przypadku młodzieży młodszej wskaźniki w 2011 r. są niższe niż w 1995 r., zaś w przypadku młodzieży starszej ułożyły się na podobnym, co w 1995 r. poziomie.

Przekraczanie progu nietrzeźwości zdarzało się częściej w grupie chłopców niż dziewcząt (tabele 19 i 20).

Odsetek upijających się chłopców zarówno w młodszej grupie badanych, jak w starszej grupie znacznie przewyższa odsetki upijających się dziewcząt. Warto jednak zwrócić uwagę, że różnica między odsetkami chłopców i dziewcząt, którzy upili się w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, jest znacznie większa w drugich klasach szkół ponadgimnazjalnych. Można także zauważyć, że wśród chłopców z klas ponadgimnazjalnych spotykamy istotnie więcej upijających się niż wśród chłopców z klas młodszych, podczas gdy u dziewcząt z klas gimnazjalnych i starszych odsetki upijających się znacznie mniej się różnią między sobą.

Tabela 19. Przekraczanie progu nietrzeźwości wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	69,7	67,2	68,2	55,2	48,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	54,6	58,5	58,3	43,4	36,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	30,8	38,7	38,1	24,3	23,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	82,3	84,5	84,0	75,8	75,7
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	69,9	75,7	73,9	64,2	61,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	42,1	48,9	47,7	41,1	37,7

Tabela 20. Przekraczanie progu nietrzeźwości wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	51,1	53,5	50,9	48,7	48,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	37,2	43,1	39,2	36,5	35,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	17,4	22,5	20,8	19,0	19,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	64,3	69,8	71,0	65,9	64,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	46,0	53,3	54,0	48,4	47,3
	W czasie 30 dni przed badaniem	20,1	25,7	26,5	23,1	26,8

Wśród gimnazjalistów trendy w rozpowszechnieniu upijania się u chłopców i dziewcząt przebiegają trochę inaczej. U chłopców wskaźniki po wzroście w 1999 r., w 2003 roku pozostały stabilne by spaść w 2007 r. U dziewcząt rok 1999 także przyniósł wzrost, jednak wskaźniki zaczęły spadać już w 2003 r., co znalazło swoją kontynuację w 2007 r.

W kwestii upijania się zauważyć możemy podobną tendencję do zacierania się różnic między dziewczętami i chłopcami, jak obserwowaliśmy to przy analizie konsumpcji alkoholu. Jest ona jednak zdecydowanie mniej zaawansowana,

tzn. różnice między chłopcami i dziewczętami nadal pozostają znaczne. Są one większe, gdy w grę wchodzi częste upijanie się, a także, gdy rozpatrujemy uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Trzeba też zauważyć, że proces wyrównywania się różnic między dziewczętami i chłopcami przebiega szybciej wśród uczniów gimnazjów niż wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, chociaż wśród tych drugich różnice zawsze były większe.

W 2011 r. kwestię nietrzeźwości badano także przy użyciu drugiego pytania, w którym nietrzeźwość została zdefiniowana bardziej precyzyjnie poprzez wskaźniki behawioralne (zataczanie się, bełkotanie, utrata pamięci). Takie sformułowanie pytania spowodowało, że chwytła ono stany silnego upicia, tak zatem trzeba interpretować wyniki. Rozkłady odpowiedzi na o pytanie zawarto w tabeli 21.

Tabela 21. Silne upicie się tzn. wypicie tyle, żeby np. zataczać się, bełkotać, nie pamiętać, co się działo

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	44,5
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	33,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	14,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	65,7
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	47,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	21,6

Odsetki potwierdzeń nietrzeźwości są oczywiście niższe niż poprzednio, jednak nadal lokują się wysoko. Stanu silnego upojenia alkoholem doświadczyła, chociaż raz w życiu, prawie połowa piętnasto-szesnastolatków (44,5%) i prawie dwie trzecia uczniów ze starszej grupy (65,7%). W czasie

ostatnich 30 dni w stanie silnego upicia się było 14,4% uczniów trzecich klas gimnazjów i 21,6% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych.

Wskaźniki silnego upijania się są zróżnicowane ze względu na płeć. Przybierają one wyższe wartości u chłopców niż u dziewcząt (tabela 22). Szczególnie znaczne różnice pojawiają się w przypadku pytania o ostatnie 30 dni przed badaniem.

Tabela 22. Silne upicie się tzn. wypicie tyle, żeby np. zataczać się, bełkotać, nie pamiętać, co się działo, wg płci

poziom klasy		Chłopcy	Dziewczęta
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	47,1	42,0
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	35,3	31,3
	W czasie 30 dni przed badaniem	17,2	11,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	74,3	56,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	56,4	38,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	26,8	15,9

Pytaniem uzupełniającym naszą wiedzę o upijaniu się młodzieży był próba oszacowania na skali dziesięciopunktowej poziomu intoksykacji przy ostatnim upiciu się. Jak pokazują dane z tabeli 23. odsetki badanych są dość wyrównane.

Zgodnie z przewidywaniami w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych uczniowie w nieco wyższych odsetkach deklarują silne upicie się niż w klasach młodszych.

Tabela 23. Nasilenie nietrzeźwości

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pił alkoholu	14,7
	1 (brak efektu)	28,3
	2	16,5
	3	10,3
	4	8,0
	5	6,7
	6	4,7
	7	3,6
	8	2,8
	9	1,4
	10 (bardzo silne upicie)	2,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pił alkoholu	5,4
	1 (brak efektu)	22,3
	2	18,5
	3	13,7
	4	9,2
	5	9,0
	6	6,4
	7	5,8
	8	4,2
	9	2,0
	10 (bardzo silne upicie)	3,5

Rozkłady poziomów intoksykacji przy ostatnim upiciu się pozostawały względnie stałe w czasie. W 2011 r. zmieniona została skala odpowiedzi, stąd nie możliwości dalszego śledzenia trendu.

Jak pokazują dane z tabel 24 i 25. chłopcy w większych odsetkach niż dziewczęta potwierdzali wyższe poziomy upicia się. Było tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych, jak i wśród młodzieży starszej.

Tabela 24. Nasilenie nietrzeźwości wśród chłopców

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pił alkoholu	12,8
	1 (brak efektu)	28,2
	2	15,4
	3	11,1
	4	8,5
	5	6,0
	6	5,1
	7	3,9
	8	3,4
	9	1,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pił alkoholu	4,1
	1 (brak efektu)	19,2
	2	16,5
	3	12,6
	4	10,1
	5	9,5
	6	7,6
	7	7,0
	8	5,3
	9	3,0
	10 (bardzo silne upicie)	5,1

Tabela 25. Nasilenie nietrzeźwości wśród dziewcząt

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pił alkoholu	16,5
	1 (brak efektu)	28,4
	2	17,5
	3	9,5
	4	7,6
	5	7,4
	6	4,4
	7	3,3
	8	2,2
	9	1,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pił alkoholu	6,7
	1 (brak efektu)	25,7
	2	20,6
	3	14,9
	4	8,3
	5	8,4
	6	5,1
	7	4,5
	8	3,0
	9	1,1
	10 (bardzo silne upicie)	1,8

Niezależnie od samooceny badanych w kwestii upicia się, w badaniu przyjęto także obiektywną miarę nadmiernego spożycia przy jednej okazji. Taką miarą było 5 drinków lub więcej. W tabeli 26 zestawiono odsetki badanych, którym zdarzało się przekraczać tą miarę.

Tabela 26. Picie nadmierne w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Wypicie 5 lub więcej drinków z rzędu w czasie ostatnich 30 dni					
poziom klasy		1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Ani razu	53,5	57,9	63,7	62,2
	1 raz	15,1	14,0	13,7	14,9
	2 razy	11,5	10,6	8,8	10,4
	3-5 razy	11,9	10,3	7,8	7,7
	6-9 razy	4,1	3,7	2,9	1,9
	10 lub więcej razy	4,0	3,4	3,1	2,8
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ani razu	46,8	48,5	47,5	43,7
	1 raz	16,4	15,4	16,2	17,2
	2 razy	15,1	12,5	12,0	15,0
	3-5 razy	12,0	13,3	13,3	13,4
	6-9 razy	4,8	4,7	5,3	5,7
	10 lub więcej razy	4,9	5,7	5,7	5,1

Warto zauważyć, że w 2011 r. młodszej grupie 12,4% badanych wypijało ponad 5 drinków przy jednej okazji, co najmniej, co dziesięć dni. W starszej grupie takich uczniów było 24,2%.

Porównanie wyników z 2011 r. z wynikami z lat wcześniejszych wskazuje na powolne zmniejszanie się frakcji gimnazjalistów wypijających, co najmniej 5 drinków dziennie częściej niż 2 razy w miesiącu. Takie tendencje nie zauważamy w przypadku uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych.

Używanie innych substancji psychoaktywnych

Do szerokiej grupy innych niż alkohol i tytoń substancji psychoaktywnych należą takie substancje legalne jak leki przeciwbólowe i nasenne czy substancje wziewne oraz szeroka gama substancji nielegalnych. Pod pojęciem

substancji nielegalnych rozumiemy tu substancje, których produkcja i obrót nimi są czynami zabronionymi przez prawo. W języku publicystyki substancje te często nazywane są narkotykami.

Tabela 27. Używanie substancji kiedykolwiek w życiu

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	10,1	15,1	19,2	15,7	24,3
	Substancje wziewne	10,4	9,1	9,3	8,2	8,7
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	18,5	18,3	17,3	15,6	15,5
	Amfetamina	2,9	7,4	6,0	3,8	4,6
	LSD lub inne halucynogeny	1,9	4,0	2,5	1,8	3,3
	Crack	0,5	1,0	1,6	0,9	2,1
	Kokaina	0,8	1,9	2,2	1,8	3,3
	Relevin	0,4		1,0	0,8	2,1
	Heroina	0,8	5,7	1,8	1,4	1,3
	Ecstasy	0,8	2,8	2,8	2,5	3,0
	Grzyby halucynogenne	X	X	3,5	2,0	3,1
	GHB	X	X	0,8	0,5	1,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	1,2	1,0	1,8
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	8,4	7,0	5,8
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	11,3	9,7	X
	Sterydy anaboliczne	2,8	3,4	2,9	2,1	2,7
	Polska heroina (kompot)	X	X	2,3	1,8	2,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	17,1	22,4	36,7	27,9	37,3
	Substancje wziewne	7,9	5,4	6,3	6,8	5,6
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	20,8	20,8	20,1	19,0	16,8
	Amfetamina	2,8	10,5	15,4	7,8	8,3
	LSD lub inne halucynogeny	2,7	3,5	4,2	2,7	3,9
	Crack	0,4	0,8	1,4	1,4	1,8
	Kokaina	0,8	1,8	2,4	2,5	3,9
	Relevin	0,3		0,6	0,9	1,8
	Heroina	0,6	6,8	2,2	1,7	1,2
	Ecstasy	0,6	2,7	5,8	4,2	5,0
	Grzyby halucynogenne	X	X	4,9	2,9	3,5
	GHB	X	X	0,6	0,8	1,2
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	0,7	1,0	1,4
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	14,6	12,2	7,5
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	23,4	17,1	X
	Sterydy anaboliczne	4,0	2,6	3,5	3,5	3,2
	Polska heroina (kompot)	X	X	1,2	1,5	2,0

Dane z tabeli 27 pokazują, że wśród uczniów klas młodszych na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia eksperymentowania znajdują się marihuana i haszysz (24,3%) a na drugim leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza (15,5%). Wśród uczniów klas starszych na pierwszym miejscu również znajdują się marihuana i haszysz (37,3%). Leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez zalecenia lekarza także ułożyły się na drugim miejscu (16,8%). Wśród gimnazjalistów na trzecim miejscu znalazły się substancje wziewne (8,7%), a na czwartym amfetamina (4,6%). W starszej kohorcie na trzecim miejscu znajduje się amfetamina 8,3%, a na czwartym substancje wziewne (5,6%). Wśród gimnazjalistów co najmniej trzyprocentowe rozpowszechnienie osiągnęły jeszcze ecstasy (3,0%), grzyby halucynogenne (3,1%) oraz LSD lub inne halucynogeny (3,1%).

Wśród starszych uczniów analogiczna lista środków, których używało kiedykolwiek w życiu, co najmniej 3% badanych, jest szersza i obejmuje obok ecstasy (5,0%), także LSD (3,9%), kokainę (3,9%), grzyby halucynogenne (3,5%) i sterydy anaboliczne (3,2%). W przypadku większości substancji wyższe rozpowszechnienie eksperymentowania odnotować trzeba wśród starszej młodzieży niż w młodszej grupie. Tylko do doświadczeń z substancjami wziewnymi częściej przyznaje się młodzież ze szkół gimnazjalnych.

GHB, nowy w Polsce narkotyk, używany był kiedykolwiek przez 1,2% badanych w każdej z badanych kohort. Bardzo niskim rozpowszechnieniem charakteryzuje się także tradycyjna polska heroina. Substancje te były używane kiedykolwiek przez podobny odsetek badanych, niewiele odbiegający od odsetka respondentów, którzy przyznali się do używania nieistniejącego środka – relevinu.

Należy także zwrócić uwagę na bardzo niskie, mieszczące się w wąskim przedziale 1-2% rozpowszechnienie używania narkotyków w zastrzykach. Szczególny niepokój powinny budzić natomiast dość znaczne odsetki młodzieży eksperymentującej z alkoholem w połączeniu z lekami (5,8% w

młodszej kohorcie i 7,5% w starszej). Łączne przyjmowanie różnych substancji jest szczególnie niebezpieczne ze względu na ryzyko szkód zdrowotnych.

Porównując wyniki z 2011 r. z wynikami z lat 2007, 2003, 1999 i 1995 odnotować trzeba powrót do trendu wzrostowego eksperymentowania z niektórymi przynajmniej substancjami, po jego załamaniu się w 2007 r. Dotyczy to zarówno gimnazjalistów, jak i uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

W latach 1995-2003 mieliśmy do czynienia z wyraźnym trendem wzrostowym odsetka uczniów, których udziałem stały się doświadczenia z przetworami konopi. W młodszej grupie wzrost między 2003 r. a 1999 r. był trochę mniejszy niż w poprzednim czteroleciu, chociaż osłabienie tempa wzrostu nie jest zbyt duże. W starszej grupie odsetki uczniów, którzy używali, chociaż raz, przetworów konopi wzrosły wyraźnie silniej w latach 1999-2003 niż w latach 1995-1999, mieliśmy tu zatem do czynienia z nasileniem trendu wzrostowego. Zmiany w rozpowszechnieniu eksperymentowania z marihuana i haszyszem w młodszej i starszej grupie wykazywały zatem odmienne tendencje. W 2007 r. nastąpił silny spadek odsetków eksperymentujących z przetworami konopi, zarówno w młodszej grupie, jak i wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. W 2011 r. w obu grupach nastąpił wzrost i to do nie notowanego dotychczas poziomu.

Podobnie stało się z kilkoma innymi środkami. Rozpowszechnienie sięgania po amfetaminę, LSD i sterydy anaboliczne po wzroście w obu grupach badanych w latach 1995-1999, w 2003 r. w młodszej grupie trochę spadło, w starszej grupie zaś kontynuowało trend wzrostowy. W 2007 r. w obu grupach pojawił się spadek. Jedynie rozpowszechnienie sięgania po sterydy w starszej grupie pozostało na tym samym poziomie, co w 2003 r. W 2011 r. wszystkie te wskaźniki wzrosły, zarówno wśród gimnazjalistów, jak w starszej grupie wiekowej.

Rozpowszechnienie eksperymentowania z takimi środkami jak ecstasy czy kokaina wzrastało w latach 1995-1999 zarówno wśród młodszych uczniów jak i starszych. W następnym czteroleciu w młodszej grupie ustabilizowało się, a w starszej nadal rośnie. W 2007 r. w młodszej grupie nastąpiła stabilizacja tych

wskaźników na bardzo niski poziomie, a w starszej grupie odsetek eksperymentujących z kokainą nie uległ zmianie, zaś w przypadku ekstazy nastąpił spadek. W 2011 r. zarówno odsetki eksperymentujących z ekstazy, jak i z kokainą w obu badanych grupach wzrosły.

Osobnego komentarza wymagają wyniki odnoszące się do heroiny. W obu badanych grupach odsetki sięgających po tą substancję bardzo silnie wzrosły w latach 1996-1999, a następnie spadły w 2003 r. do poziomu niewiele wyższego niż w 1995 r. Za gwałtowny skok odsetka w 1999 r. w pewnym stopniu mogła być odpowiedzialna zmiana w kwestionariuszu dokonana w 1999 r. W 1995 r. pytano ogólnie o używanie heroiny, w 1999 r. zaś pytano osobno o używanie heroiny do palenia „tzw. brown sugar” oraz heroiny „białej”. W 2003 r. powrócono do wersji sprzed ośmiu lat. Heroina „brown sugar” pojawiła się na większą skalę w naszym kraju w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. W tym samym czasie na naszej scenie narkotykowej zagościły nowe odmiany przetworów konopi o zwiększonej zawartości THC, tzw. „skun”. Wśród młodzieży na temat tej substancji krążyły różne mity. Nie można zatem wykluczyć, że niektórzy młodzi ludzie raportując swoje doświadczenia z narkotykami mylili te substancje. Dla popularności „brown sugar” nie bez znaczenia był też zapewne efekt nowości, nowa modna substancja z etykietą względnie bezpiecznej mogła prowokować do spróbowania. Trudno zatem powiedzieć, jaki wkład we wzrost odsetka stwierdzony w badaniu w 1999 r. miały zmiany w kwestionariuszu, a jaki był rzeczywisty wzrost rozpowszechnienia. Wyniki badania z 2007 r. potwierdziły incydentalny, bądź artefaktualny charakter wyników z 1999 r. Odsetki eksperymentujących z heroiną odnotowane w 2007 r. niewiele odbiegały od stwierdzonych w 2003 r., podobnie stało się w 2011 r.

Na koniec trzeba wskazać na brak różnic lub niewielki spadek rozpowszechnienia używania tradycyjnych w Polsce substancji psychoaktywnych innych niż alkohol, tj. leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza oraz substancji wziewnych. Warto jednak zauważyć, że długofalowy trend rozpowszechnienia używania leków

uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza w obu badanych grupach wykazuje lekki, acz konsekwentny, charakter spadkowy.

W 2007 r. w ślad z za tendencją spadkową eksperymentowania z poszczególnymi substancjami nastąpił także spadek odsetków uczniów używających łącznie alkoholu i leków, w 2011 r. tendencja ta znalazła swoją kontynuację.

Niestety nic nie możemy powiedzieć o jednoczesnym używaniu alkoholu i marihuany, bowiem pytanie to zostało wyeliminowane z kwestionariusza.

Praktycznie bez zmian pozostały odsetki badanych, którzy próbowali narkotyków w zastrzykach.

Dane z tabel 28 i 29 pokazują, że rozpowszechnienie podejmowania prób z substancjami psychoaktywnymi innymi niż alkohol i tytoń zależne jest od płci.

Związek między używaniem substancji a płcią występuje na obu poziomach nauczania. Chłopcy częściej deklarują próby używania praktycznie wszystkich substancji poza lekami uspokajającymi i nasennymi. Eksperymentowanie z lekami uspokajającymi i nasennymi znacząco bardziej rozpowszechnione jest wśród dziewcząt. Jedna próba łączenia alkoholu z tabletkami spotyka się tak samo często wśród dziewcząt, jak wśród chłopców.

Zróznicowanie zmian w rozpowszechnieniu używania substancji psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń wśród chłopców i dziewcząt nie układa się w stały czytelny trend, chociaż tu również możemy zaobserwować lekkie zmniejszenie się nadwyżki chłopców nad dziewczętami w stosunku do 1995 r. Zjawisko doganiania chłopców przez dziewczęta w zakresie używania przetworów konopi, tak charakterystyczne dla zmian w rozpowszechnieniu konsumpcji alkoholu czy palenia tytoniu nie przebiega zatem wedle podobnego schematu.

Tabela 28. Używanie substancji chociaż raz w życiu wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	13,7	20,1	24,7	20,8	29,9
	Substancje wziewne	12,2	10,6	10,2	8,1	8,6
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	11,2	12,5	12,3	10,5	10,6
	Amfetamina	3,8	9,2	7,5	3,9	5,2
	LSD lub inne halucynogeny	2,4	5,7	3,5	2,4	4,2
	Crack	0,8	1,2	2,5	1,4	3,0
	Kokaina	0,9	2,5	3,1	2,1	3,5
	Relevin	0,5	0,7	1,4	1,0	2,7
	Heroina	1,0	7,4	2,5	1,5	1,7
	Ecstasy	1,0	3,9	3,7	2,7	3,8
	Grzyby halucynogenne	X	X	5,3	2,8	4,3
	GHB	X	X	1,3	0,7	1,6
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	1,8	1,1	2,3
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	6,3	6,0	4,8
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	14,9	13,0	X
	Sterydy anaboliczne	4,9	6,0	5,2	3,8	4,3
	Polska heroina (kompot)	X	X	3,1	1,9	3,2
II klasy szkół ponadgimna- zjalnych	Marihuana lub haszysz	22,0	32,1	47,7	36,9	46,7
	Substancje wziewne	9,6	6,3	8,4	8,3	6,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	12,6	10,6	13,9	13,0	11,2
	Amfetamina	3,6	13,7	18,1	9,3	10,4
	LSD lub inne halucynogeny	3,8	6,1	6,7	4,1	5,0
	Crack	0,8	1,7	2,1	2,2	2,5
	Kokaina	1,0	2,7	3,4	3,8	4,9
	Relevin	0,6	1,7	1,1	1,3	2,4
	Heroina	0,8	9,7	2,5	3,0	1,7
	Ecstasy	1,0	3,9	8,0	5,4	6,7
	Grzyby halucynogenne	X	X	7,5	5,2	5,3
	GHB	X	X	1,1	1,3	1,8
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	1,0	1,5	2,1
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	12,6	11,9	7,3
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	31,4	24,2	X
	Sterydy anaboliczne	7,2	5,6	6,9	7,1	5,5
	Polska heroina (kompot)	X	X	1,6	2,4	2,6

Tabela 29. Używanie substancji chociaż raz w życiu wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	6,5	10,5	13,9	10,8	18,9
	Substancje wziewne	8,7	7,7	8,4	8,2	8,7
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	25,8	23,8	22,1	20,1	20,3
	Amfetamina	2,0	5,4	4,6	3,5	3,9
	LSD lub inne halucynogeny	1,3	2,2	1,6	1,0	2,4
	Crack	0,2	0,7	0,8	0,3	1,1
	Kokaina	0,6	1,2	1,4	1,3	3,2
	Relevin	0,2	0,6	0,6	0,5	1,5
	Heroina	0,5	4,0	1,2	1,2	0,9
	Ecstasy	0,6	1,8	2,1	2,0	2,2
	Grzyby halucynogenne	X	X	1,9	1,0	1,9
	GHB	X	X	0,4	0,3	0,9
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	0,6	0,7	1,2
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	10,4	7,8	6,6
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	7,9	6,5	X
	Sterydy anaboliczne	0,7	0,6	0,9	0,5	1,2
Polska heroina (kompot)	X	X	1,5	1,5	1,7	
II klasy szkół ponadgim- nazjalnych	Marihuana lub haszysz	12,1	14,1	25,5	19,5	27,0
	Substancje wziewne	6,0	4,7	4,1	5,5	4,9
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	28,9	29,5	26,2	24,5	22,7
	Amfetamina	2,0	7,7	12,7	6,1	6,0
	LSD lub inne halucynogeny	2,0	1,3	1,8	1,3	2,7
	Crack	0,1	0,2	0,7	0,8	1,0
	Kokaina	0,5	1,0	1,4	1,2	2,9
	Relevin	0,0	0,0	0,1	0,4	1,1
	Heroina	0,3	4,3	1,8	0,5	0,6
	Ecstasy	0,2	1,7	3,5	3,0	3,1
	Grzyby halucynogenne	X	X	2,2	0,7	1,6
	GHB	X	X	0,1	0,3	0,6
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	0,3	0,4	0,6
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	16,4	12,5	7,7
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	15,2	10,4	X
	Sterydy anaboliczne	0,8	0,0	0,2	0,3	0,7
Polska heroina (kompot)	X	X	0,8	0,8	1,4	

Za wskaźnik aktualnego używania substancji przyjmuje się zwykle używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. W badaniu z 2011 r. lista substancji, których używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy podlegało badaniu została znacznie skrócona. Pozostały na niej tylko przetwory konopi, substancje wziewne i ecstazy (tabela 30). Dane zawarte w tabeli pokazują, że pierwszą z tych substancji używało w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem 20,1% uczniów z młodszej grupy i 28,6% - ze starszej. Substancje wziewne aktualnie używało 4,6% gimnazjalistów i 4,8% uczniów ze szkół ponad gimnazjalnych, zaś ecstazy 2,2% uczniów z pierwszej grupy i 3,1% - z drugiej.

Tabela 30. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
II klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	6,9	12,3	14,5	10,9	20,1
	Substancje wziewne	4,3	4,3	4,1	3,5	4,6
	Ecstazy			1,7	1,4	2,2
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	10,0	17,4	26,1	17,4	28,5
	Substancje wziewne	2,8	1,6	2,2	2,7	2,2
	Ecstazy			3,5	2,5	3,1

Wskaźniki aktualnego używania poszczególnych substancji w 2007 r. także spadły lub pozostają stabilne, to drugie głównie w przypadku substancji o niskim rozpowszechnieniu. W 2011 r. notujemy ponowny wzrost wskaźników. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku eksperymentowania, odsetki używających marihuany lub haszyszu osiągnęły nie notowany dotychczas poziom.

Łatwy do zaobserwowania jest także związek między aktualnym używaniem substancji a płcią (tabele 31 i 32). Podobnie jak w przypadku eksperymentowania występuje ono częściej wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Tabela 31. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	9,4	16,6	19,5	14,6	24,6
	Substancje wziewne	5,5	4,8	4,3	3,4	4,8
	Ecstasy	X	X	2,5	1,6	3,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	13,9	26,3	35,4	25,6	36,4
	Substancje wziewne	3,5	1,8	3,0	3,5	2,7
	Ecstasy	X	X	4,1	2,5	4,5

Tabela 32. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	4,3	8,2	9,7	7,2	15,8
	Substancje wziewne	3,2	3,7	4,0	3,5	4,4
	Ecstasy	X	X	0,9	1,0	1,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	5,9	9,8	16,8	9,6	20,2
	Substancje wziewne	1,9	1,4	1,4	1,9	1,7
	Ecstasy	X	X	2,0	1,6	1,6

Okres ostatnich 30 dni przed badaniem można przyjąć za wskaźnikowy dla względnie częstego, okazjonalnego używania. Palenie marihuany lub używanie innych narkotyków, podobnie jak picie alkoholu, w większości przypadków nie ma charakteru regularnego. Stąd trudno mieć pewność, że wszyscy uczniowie, którzy zadeklarowali kontakt z daną substancją w czasie ostatnich 30 dni na pewno używają jej, co najmniej raz na miesiąc. Można jednak założyć, z pewnym przybliżeniem, że proporcje używających raz na miesiąc wśród tych, którzy nie używali w ostatnim miesiącu są równe proporcji używających rzadziej, a potwierdzających używanie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Przy takim założeniu można uznać, że 13,6% uczniów klas trzecich gimnazjów i 20,5% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używa marihuany lub haszyszu, co najmniej raz w miesiącu (tabela 33). Analogiczne odsetki dla substancji wziewnych wynoszą – 2,8% u

gimnazjalistów oraz 1,4% u uczniów szkół ponadgimnazjalnych, zaś dla ecstasy – 1,5% oraz 1,6%.

Podobnie jak w przypadku używania w czasie ostatnich 12 miesięcy oraz kiedykolwiek w życiu wskaźniki częstego używania w 2007 r. spadły lub pozostały na tym samym poziomie, co w 2003 r. W 2011 r. nastąpił niespotykany wzrost odsetków użytkowników przetworów konopi.

Tabela 33. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	3,1	7,4	8,3	6,4	10,5
	Substancje wziewne	1,8	1,9	2,5	2,3	2,8
	Ecstasy	X	X	1,0	0,9	1,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	3,3	8,6	13,3	9,5	15,0
	Substancje wziewne	1,4	1,0	1,2	1,4	1,4
	Ecstasy	X	X	1,9	1,1	1,6

Podobnie jak przy poprzednich wskaźnikach istotne zróżnicowania wiąże się z płcią – chłopcy w większym odsetku niż dziewczęta sięgają często po każdą z substancji (tabele 34 i 35). Trzeba też wskazać, że wzrost odsetków używających marihuany lub haszyszu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem odznacza się silniejszą dynamiką wśród dziewcząt niż wśród chłopców. W efekcie różnice między dziewczętami i chłopcami w 2011 r. zmniejszyły się w stosunku do różnic z 2007 r., chociaż nadal pozostają znaczne.

Tabela 34. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	4,4	10,3	11,3	9,0	13,6
	Substancje wziewne	2,4	2,3	2,9	2,4	3,3
	Ecstasy	X	X	1,6	1,1	2,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	5,1	14,8	20,3	14,1	20,5
	Substancje wziewne	2,0	1,3	1,6	2,2	1,8
	Ecstasy	X	X	2,6	1,7	2,3

Tabela 35. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	1,8	4,6	5,4	3,8	7,5
	Substancje wziewne	1,1	1,5	2,1	2,2	2,5
	Ecstasy	X	X	0,5	0,5	0,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	1,4	3,3	6,3	5,1	9,2
	Substancje wziewne	0,8	0,8	0,7	0,7	1,0
	Ecstasy	X	X	1,0	0,5	0,8

Należy zauważyć, że odsetki często używających konopi wśród chłopców w klasach trzecich gimnazjów oscylują wokół wysokiego poziomu 13%, a w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych przekraczają poziom 20%.

Dane z tabeli 36 pokazują, że 9,1% młodzieży młodszej i 10,2% młodzieży starszej ma doświadczenia z lekami uspokajającymi i nasennymi przyjmowanymi w celach leczniczych. W tej grupie wyróżnić trzeba niewiele ponad dwuprocentową frakcję badanych, którzy te uzależniające leki przyjmowali przez trzy tygodnie lub dłużej.

Tabela 36. Używanie leków z przepisu lekarza

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nie, nigdy	86,9	86,9	87,2	86,8	90,9
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,6	11,6	10,9	11,0	7,0
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,5	1,5	1,9	2,2	2,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie, nigdy	87,1	87,4	85,8	85,0	89,8
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,1	10,8	11,7	12,5	7,6
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,8	1,8	2,6	2,5	2,7

Należy zwrócić uwagę, że zjawisko używania leków uspokajających i nasennych w celach innych niż medyczne ma szerszy zakres niż zjawisko używania ich wedle przepisu lekarza w celach leczniczych. W 2011 r. w obu badanych kohortach wyraźnie spadł odsetek przyjmujących te leki z przepisu lekarza.

Problem „dopalaczy”

Problem „dopalaczy” (smart drugs, legal highs) pojawił się w Europie w połowie poprzedniej dekady. W Polsce zaczął narastać w ostatnich latach. Problem dopalaczy rozwijał się na styku świata substancji legalnych i nielegalnych. „Dopalacze” oferowane są w większości krajów europejskich, a także w internecie. Wszędzie problem ten jest przedmiotem troski władz i zaniepokojenia społecznego. Nasza wiedza na temat dopalaczy jest wrywkowa, zarówno na wymiarze farmakologicznym, jak społeczno-kulturowym. Brak nawet precyzyjnej naukowej definicji „dopalaczy”.

„Dopalacze” określić można jako preparaty zawierające w swym składzie substancje psychoaktywne nie objęte kontrolą prawną. Niektóre z nich są pochodzenia roślinnego, inne – syntetycznego. Dopalacze w zasadzie cieszą się statusem legalności – jednak obrót nimi odbywa się na zasadach pewnego wybiegu, stanowi ominięcie prawa. W Polsce dopalacze jeszcze do października 2010 r. sprzedawane były jak produkty kolekcjonerskie, w innych krajach sprzedawane bywają jako kadzidelka, sole do kąpieli, odświeżacze powietrza, itp.

Z używaniem „dopalaczy” wiąże się wiele zagrożeń. Są to nowe, nieprzebadane substancje przyjmowane wedle nowych nierozpoznanych wzorów. W efekcie brak doświadczeń z tymi substancjami u użytkowników zwiększa ryzyko powikłań. O niektórych z tych substancji można przypuszczać, że są bardziej niebezpieczne niż ich nielegalne odpowiedniki, inne mogą się okazać całkiem niegroźne. W 2010 r. szpitale raportowały liczne przypadki zatruc, w tym śmiertelnych. Zgłaszały też one trudności w niesieniu pomocy osobom, które przedawkowały dopalacze ze względu na trudny o określenia obraz toksykologiczny.

Potrzeba rozpoznania epidemiologicznego fenomenu „dopalaczy” skłoniła do wprowadzenia do ankiety kilku pytań na temat kontaktów z tymi substancjami. Rozkłady odpowiedzi zamieszczono w tabeli 37.

Zgodnie z oczekiwaniami niemal wszyscy badani słyszeli o „dopalaczach” (wśród uczniów trzecich klas gimnazjów – 93,7%, wśród uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych – 94,9%). Jednak tylko 15,3% badanych z pierwszej grupy i 21,6% badanych z drugiej grupy było kiedykolwiek w sklepie z „dopalaczami”. Odsetki respondentów, którzy dokonywali zakupów „dopalaczy” są jeszcze niższe (wśród uczniów trzecich klas gimnazjów – 8,0%, wśród uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych – 11,6%).

Tabela 37. Poziom kontaktów z dopalaczami

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	Wiedza o dopalaczach	93,7
	Wizyta w sklepie z dopalaczami	15,3
	Kupowanie dopalaczy	8,0
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Wiedza o dopalaczach	94,9
	Wizyta w sklepie z dopalaczami	21,6
	Kupowanie dopalaczy	11,6

Dane o źródłach zakupów dopalaczy zestawiono w tabeli 38.

Tabela 38. Kupowanie dopalaczy

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	W sklepie z dopalaczami	5,9
	Przez internet	1,7
	W inny sposób	4,4
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	W sklepie z dopalaczami	10,3
	Przez internet	1,7
	W inny sposób	3,9

Podstawowym miejscem zakupu „dopalaczy” były sklepy z tymi substancjami (wśród uczniów trzecich klas gimnazjów – 5,9%, wśród uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych – 10,3%). Za pośrednictwem internetu takich zakupów dokonywało tylko 1,7% badanych w każdej z grup.

Do używania dopalaczy, chociaż raz w życiu, przyznało się 10,5% gimnazjalistów i 15,8% uczniów szkół ponadgimnazjalnych (tabela 39). Odsetki aktualnych użytkowników są sporo niższe (wśród uczniów trzecich klas gimnazjów – 7,1%, wśród uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych – 9,0%). W czasie ostatnich 30 dni po substancje te sięgało tylko nieco ponad 2% badanych niezależnie od kohorty. Te niskie odsetki wiązać można ze znacznym ograniczeniem dostępności „dopalaczy” w konsekwencji zamknięcia sklepów z tymi substancjami na jesieni 2010 r.

Tabela 39. Używanie dopalaczy

poziom klasy		Chłopcy	Dziewczęta	Ogółem
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	13,2	8,0	10,5
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	9,0	5,4	7,1
	W czasie 30 dni przed badaniem	3,5	1,6	2,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	21,5	9,9	15,8
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	11,6	6,2	9,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	2,9	1,5	2,2

Używanie dopalaczy jest dość silnie różnicowane przez płeć badanych. Odsetki używających są ok. dwukrotnie wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Oczekiwania wobec alkoholu i przetworów konopi

Sięganie po napoje alkoholowe oraz rozmiary picia zależne są, przynajmniej w pewnym stopniu, od postaw i oczekiwań wobec alkoholu. W jednym z pytań ankiety prosiliśmy badanych o określenie na pięciopunktowej skali szacunkowej, na ile prawdopodobne jest ich zdaniem, że doświadczą po alkoholu wymienionych w pytaniu konsekwencji (tabela 40).

Tabela 40. Oczekiwania wobec alkoholu

poziom klasy		Bardzo prawdopodobne	Prawdopodobne	Nie wiadomo	Mało prawdopodobne	Zupełnie nieprawdopodobne
III klasy gimnazjum	Poczuje się odprężony	21,9	31,3	26,9	11,0	8,9
	Będę miał kłopoty z policją	8,1	11,0	28,7	24,2	28,0
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	15,8	21,4	29,8	20,5	12,5
	Poczuje się szczęśliwy	15,1	27,6	31,0	14,5	11,8
	Zapomnę o swoich problemach	18,6	26,8	24,3	16,5	13,8
	Nie będę w stanie przestać pić	6,1	6,7	21,6	20,9	44,7
	Będę miał kaca	19,9	24,9	23,6	17,3	14,3
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	19,3	30,6	28,7	11,4	10,0
	Zrobię coś, czego będę żałował	13,9	20,9	29,2	18,6	17,5
	Będę się świetnie bawić	25,4	33,4	26,6	8,1	6,6
	Zrobi mi się niedobrze	13,0	20,4	29,7	21,9	14,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Poczuje się odprężony	28,8	36,2	20,2	10,0	4,8
	Będę miał kłopoty z policją	5,4	8,9	22,8	29,6	33,2
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	9,5	18,7	29,5	29,2	13,1
	Poczuje się szczęśliwy	15,6	30,7	28,9	16,3	8,6
	Zapomnę o swoich problemach	17,7	29,7	22,1	19,2	11,3
	Nie będę w stanie przestać pić	4,4	6,7	17,0	24,7	47,2
	Będę miał kaca	19,2	28,9	23,0	19,1	9,8
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	22,8	38,2	23,0	9,5	6,4
	Zrobię coś, czego będę żałował	10,1	19,2	28,3	25,1	17,4
	Będę się świetnie bawić	29,2	39,0	21,7	6,0	4,1
	Zrobi mi się niedobrze	9,2	21,5	31,5	24,2	13,6

Wśród poddanych ocenie respondentów następstw picia znalazły się konsekwencje negatywne i pozytywne. Dla uproszczenia obrazu spróbujmy zbudować rankingi spodziewanych konsekwencji negatywnych i pozytywnych opierając się na odsetkach odpowiedzi „bardzo prawdopodobne”.

W trzecich klasach gimnazjów w zakresie następstw negatywnych na pierwszym miejscu znalazł się kac (19,9%), na drugim – szkody zdrowotne (15,8%), na trzecim – obawa, że zrobi się coś, czego będzie się potem żałowało (13,9%), a na czwartym – złe samopoczucie (mdłości) (13,0%). Jeszcze mniejsze odsetki badanych obawiają się kłopotów z policją (8,1%) lub utraty kontroli nad własnym pićm (6,1%).

Wśród konsekwencji pozytywnych najwięcej uczniów z młodszej grupy wymienia świetną zabawę (25,4%), a w dalszej kolejności - poczucie odprężenia (21,9%), towarzyskość (19,3%) i zapomnienie o swoich problemach (18,6%). Najrzadziej wymieniane jest poczucie szczęścia (15,1%). Porównanie częstości wyborów konsekwencji pozytywnych i negatywnych wskazuje wyraźnie na większą popularność tych pierwszych. Innymi słowy młodzież zdaje się oczekiwać po alkoholu więcej dobrego niż złego. Ta tendencja nie wystawia dobrej noty wysiłkom w zakresie edukacji adresowanej do młodzieży.

W klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych ranking następstw negatywnych wygląda podobnie jak w klasach trzecich gimnazjum. W zakresie konsekwencji pozytywnych oczekiwania uczniów z drugich klas szkół ponadgimnazjalnych nie różnią się zasadniczo od antycypacji ich młodszych kolegów. Na dwu pierwszych miejscach znalazły się: świetna zabawa (29,2%) i poczucie odprężenia (28,8%), trzecią pozycję zajmuje towarzyskość (22,8%), a czwartą zapomnienie o swoich problemach (17,7%). W sumie uczniowie starsi w nieco wyższych odsetkach niż ich młodszy koledzy potwierdzali prawdopodobieństwo pojawienia się poszczególnych następstw pozytywnych.

Porównanie wyników badania z 1999 r. z wynikami uzyskanymi w 1995 r. wykazało niepokojącą tendencję (tabela 41).

Tabela 41. Oczekiwania wobec alkoholu (bardzo prawdopodobne)

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Poczuje się odprężony	18,2	19,8	23,6	20,5	21,9
	Będę miał kłopoty z policją	8,8	6,5	8,2	10,2	8,1
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	33,5	25,0	23,2	21,8	15,8
	Poczuje się szczęśliwy	11,1	15,0	15,5	13,5	15,1
	Zapomnę o swoich problemach	19,3	19,2	20,4	17,8	18,6
	Nie będę w stanie przestać pić	7,3	5,3	5,8	6,0	6,1
	Będę miał kaca	34,9	25,1	25,7	21,1	19,9
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	21,9	23,6	22,9	19,1	19,3
	Zrobię coś, czego będę żałował	19,0	15,5	15,5	13,0	13,9
	Będę się świetnie bawić	26,2	31,0	30,4	24,8	25,4
	Zrobi mi się niedobrze	25,6	16,6	15,3	13,4	13,0
	II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Poczuje się odprężony	20,3	23,9	27,0	25,9
Będę miał kłopoty z policją		6,6	4,4	4,8	6,3	5,4
Zaszkodzi to mojemu zdrowiu		28,4	19,0	15,4	14,2	9,5
Poczuje się szczęśliwy		8,3	11,1	13,8	12,4	15,6
Zapomnę o swoich problemach		18,7	16,4	18,3	15,7	17,7
Nie będę w stanie przestać pić		4,2	3,3	4,5	3,6	4,4
Będę miał kaca		30,9	27,0	25,6	18,7	19,2
Będę bardziej przyjazny i towarzyski		23,5	27,0	21,9	19,9	22,8
Zrobię coś, czego będę żałował		15,0	10,0	10,5	8,4	10,1
Będę się świetnie bawić		26,5	30,5	29,2	27,4	29,2
Zrobi mi się niedobrze		20,1	15,0	10,9	8,9	9,2

W 1999 r. niższe niż w 1995 r. były odsetki uczniów obawiających się negatywnych następstw, a wyższe - oczekujących pozytywnych konsekwencji. Jedynym wyjątkiem od tej reguły okazało się oczekiwanie zapomnienia o swoich problemach w wyniku picia alkoholu. W grupie uczniów młodszych wyniki z 1995 r. i 1999 r. były niemal identyczne, w grupie uczniów starszych wręcz nastąpił spadek odsetka formułujących takie antycypacje. W 2003 r. obserwujemy załamywanie się tej tendencji, przynajmniej w przypadku większości poruszonych w ankiecie kwestii. W roku 2007 nastąpił generalny spadek potwierdzeń poszczególnych konsekwencji jako bardzo prawdopodobnych, badanie z 2011 r. przyniosło ich ponowny wzrost. Trzeba jednak zauważyć, że podobnie jak w 1999 r., szczególnie silnie wzrosły odsetki badanych potwierdzających prawdopodobieństwo pozytywnych konsekwencji. Oczekiwania konsekwencji negatywnych wykazały raczej tendencje spadkową.

W 2011 r. po raz pierwszy zadano podobne pytanie w odniesieniu do przetworów konopi. Rozkłady odpowiedzi zamieszczono w tabeli 42.

Podobnie jak w przypadku pytania o alkohol, badani częściej za całkiem prawdopodobne lub pewne uważali konsekwencje pozytywne. Wśród nich na pierwszym miejscu lokuje się „Zwiększenie intensywności radości” (młodsza kohorta – 32,9%, starsza kohorta – 34,9%), na drugim – zwiększenie otwartości (młodsza kohorta – 28,5%, starsza kohorta – 27,6%), a na trzecim zwiększenie intensywności doświadczeń (młodsza kohorta – 24,2%, starsza kohorta – 26,1%). Najczęściej oczekiwaną konsekwencją negatywną były trudności z koncentracją (młodsza kohorta – 21,0%, starsza kohorta – 18,8%), a następnie – utrata wątku myślenia (młodsza kohorta – 19,2%, starsza kohorta – 17,1%) oraz trudności w prowadzeniu rozmowy (młodsza kohorta – 14,7%, starsza kohorta – 12,8%).

Tabela 42. Oczekiwania wobec marihuany i haszyszu

poziom klasy		Nie- możliwe	Mało prawdo- podobne	Może	Całkiem prawdo- podobne	Pewne
III klasy gimnazjum	Bardziej intensywne postrzeganie rzeczy	33,7	10,2	41,8	9,9	4,4
	Trudności z prowadzeniem rozmowy	31,4	13,4	40,5	10,8	3,9
	Utrata wątku myślenia	31,0	10,6	39,2	13,7	5,5
	Mniejsza nieśmiałość	28,1	8,7	39,3	16,7	7,2
	Trudności z koncentracją	28,2	10,0	40,8	14,4	6,6
	Zwiększenie otwartości	24,6	7,5	39,5	19,5	9,0
	Zwiększenie intensywności radości	23,9	6,4	36,9	20,0	12,9
	Zwiększenie intensywności doświadczeń	26,0	8,2	41,6	16,3	7,9
	Zmniejszenie zahamowań	27,2	9,4	39,9	15,6	7,9
	Poczucie bycia prześladowanym przez innych	37,7	15,3	37,8	6,0	3,3
II klasy szkół ponadgim- nazjalnych	Bardziej intensywne postrzeganie rzeczy	32,8	10,2	40,7	12,1	4,3
	Trudności z prowadzeniem rozmowy	34,3	16,7	36,2	10,1	2,7
	Utrata wątku myślenia	33,0	12,8	37,1	13,4	3,7
	Mniejsza nieśmiałość	29,7	9,9	36,9	17,8	5,8
	Trudności z koncentracją	30,3	12,4	38,5	14,4	4,4
	Zwiększenie otwartości	26,3	7,1	39,0	21,3	6,3
	Zwiększenie intensywności radości	24,5	5,6	34,9	22,0	12,9
	Zwiększenie intensywności doświadczeń	26,6	7,5	39,7	18,5	7,6
	Zmniejszenie zahamowań	27,8	11,1	38,5	16,8	5,9
	Poczucie bycia prześladowanym przez innych	42,1	15,6	33,6	6,4	2,3

Problemy związane z używaniem alkoholu

Picie napojów alkoholowych często sprzyja powstawaniu różnych problemów. Problemy te występować mogą także bez związku z używaniem substancji, jednak picie zwiększa prawdopodobieństwo ich pojawienia się. W jednym z pytań ankiety respondenci otrzymali listę takich problemów z prośbą, aby określili, czy w czasie ostatnich 12 miesięcy stały się ich udziałem. W innym pytaniu pojawiła się ta sama lista problemów z prośbą o określenie czy doświadczali ich w związku z piciem. Wyniki zawiera tabela 43.

Wśród gimnazjalistów najbardziej rozpowszechnią konsekwencją picia alkoholu były problemy z rodzicami (13,8%). Kolejnymi problemami pod względem rozpowszechnienia były gorsze wyniki w nauce lub pracy (12,4%), problemy z przyjaciółmi (11,7%), bójkі (10,5%) oraz wypadki lub uszkodzenia ciała (9,8%). W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych najczęściej pojawiały się gorsze wyniki w nauce lub pracy (18,7%), problemy z rodzicami (15,9%), bójkі (15,3%), problemy z przyjaciółmi (13,5%) oraz seks bez zabezpieczeń (13,1%).

Jeśli spojrzymy na pięć problemów o największym rozpowszechnieniu i pięć problemów najczęściej zgłaszanych w związku z piciem alkoholu to zobaczymy, że u gimnazjalistów są to te same problemy. Również w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych większość najczęściej zgłaszanych problemów i tych związanych z alkoholem jest wspólna.

Wskaźnikiem roli alkoholu w powstawaniu problemów może być odsetek badanych doświadczających danego problemu z powodu picia, wśród wszystkich badanych, którzy doświadczali tego problemu.

W obu badanych grupach odsetek ten jest najwyższy w przypadku niechcianych doświadczeń seksualnych (młodsza kohorta – 83,0%; starsza kohorta – 81,8%). Wśród gimnazjalistów na drugim miejscu lokuje się seks bez zabezpieczeń (54,2%), a na trzecim – kłopoty z policją (53,6%). Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych na drugiej pozycji pojawiają się kłopoty z policją (64,2%), a na trzeciej seks bez zabezpieczeń (61,5%).

Tabela 43. Doświadczania poszczególnych problemów w czasie ostatnich 12 miesięcy

Poziom klasy		Problemy ogółem	Problemy z powodu alkoholu	Problemy z powodu alkoholu wśród problemów ogółem
III klasy gimnazjum	Bójka	31,5	10,5	33,3
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	47,3	9,8	20,7
	Problemy z rodzicami	36,2	13,8	38,1
	Problemy z przyjaciółmi	45,3	11,7	25,8
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	65,7	12,4	18,9
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	8,3	2,9	34,9
	Kłopoty z policją	14,0	7,5	53,6
	Interwencja pogotowia ratunkowego	8,4	2,8	33,3
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	10,9	7,0	64,2
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	5,3	4,4	83,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Bójka	29,0	15,3	52,8
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	41,5	12,1	29,2
	Problemy z rodzicami	38,6	15,9	41,2
	Problemy z przyjaciółmi	41,2	13,5	32,8
	Gorsze wyniki w nauce lub w pracy	68,2	18,7	27,4
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	7,1	2,8	39,4
	Kłopoty z policją	16,2	10,4	64,2
	Interwencja pogotowia ratunkowego	8,9	2,8	31,5
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	21,3	13,1	61,5
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	5,5	4,5	81,8

Należy również zwrócić uwagę na ogólnie większe rozpowszechnienie problemów związanych z alkoholem wśród starszej młodzieży niż w grupie uczniów młodszych, co wiązać można z wyższym poziomem spożycia alkoholu w tej grupie.

Wyniki zyskane w 2011 r. nie można porównać z wynikami wcześniejszych pomiarów, bowiem w poprzednich edycjach pytano o doświadczenia problemów kiedykolwiek w życiu, zaś w 2011 r. – w czasie ostatnich 12 miesięcy.

Dostępność substancji psychoaktywnych

Aby zbadać dostępność poszczególnych substancji psychoaktywnych prosiliśmy respondentów o oszacowanie, na ile trudne byłoby dla nich zdobycie każdej z nich, gdyby tego chcieli. Skala odpowiedzi wyznaczona była przez dwie skrajne możliwości: „Niemożliwe” oraz „Bardzo łatwe”. Pozostawiono też możliwość odpowiedzi „nie wiem”. Ocenie badanych poddano dostępność napojów alkoholowych, leków uspokajających i nasennych, substancji wziewnych oraz poszczególnych środków nielegalnych. Pełen rozkład odpowiedzi uczniów przedstawia tabela 44.

Należy zwrócić uwagę, że w ocenach respondentów poziom dostępności napojów alkoholowych jest wysoki. Uczniowie klas trzecich gimnazjów, a więc młodzież w wieku 15-16 lat, uznali za bardzo łatwe do zdobycia: piwo – 49,3% uczniów, wino – 39,5% uczniów i wódka – 33,4% uczniów. Jedyne niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia piwo (3,0%), wino (5,4%) i wódkę (6,8%). Młodzież deklaruje podobny poziom dostępu do tytoniu. Za bardzo łatwy do zdobycie uznało go 48,1% gimnazjalistów, za niemożliwy do zdobycie, jedynie – 3,2%. Można zauważyć, że większość badanych nie ma dużych trudności z dostępem do napojów alkoholowych i tytoniu, mimo że według polskiego prawa sprzedaż i podawanie używek nieletnim jest zabroniona.

Dostępność poszczególnych napojów alkoholowych i tytoniu w ocenach uczniów szkół ponadgimnazjalnych jest znacznie wyższa, co nie powinno dziwić, bowiem badani ze starszej grupy są już pełnoletni lub do pełnoletności niewiele im brakuje. Zgodnie z oczekiwaniami odsetki deklarujących łatwy dostęp największe są w przypadku tytoniu i piwa, a najmniejsze w przypadku wódki. Odpowiedź „Bardzo łatwe” padła w przypadku papierosów ze strony 67,5% starszej młodzieży, w przypadku piwa – 73,1% wina – 67,8% i wódki 62,1%. Jedynie niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia: tytoń – 1,7%, piwo – 1,2%, wino – 2,3% i wódkę – 1,8%. W przeważającej większości badani nie mieli problemów z oceną dostępności napojów alkoholowych. Nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie jedynie 7-12% uczniów gimnazjów i 4-8% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Kwestia dostępu do leków uspokajających i nasennych okazała się trudniejsza do oceny. Na to pytanie odpowiedzi „Nie wiem” udzielił, mniej więcej, co szósty badany. Dostęp do tych leków jest też zdaniem młodzieży znacznie trudniejszy. Bardzo łatwo byłoby je dostać 18,6% respondentów z młodszej grupy i 20,0% starszych uczniów, niemożliwe do zdobycia byłoby to dla 13,4% badanych w pierwszej grupie i dla 11,8% z drugiej.

Trochę niżej oceniana była dostępność dopalaczy – 14,0% uczniów z młodszej kohorty i 15,4% - ze starszej uznało te substancje za bardzo łatwe do zdobycia. Brak dostępu do nich zadeklarowało 15,5% piętnasto-szesnastolatków i 11,8% siedemnasto-osiemnastolatków. Warto także zauważyć, że odsetki badanych, którzy nie potrafili ocenić dostępności dopalaczy, w obu badanych grupach, są zbliżone do odsetków odpowiedzi „nie wiem” na pytania o dostępność takich substancji jak amfetamina, czy ecstasy i jednocześnie wyższe niż analogiczne odsetki przy pytaniu o przetwory konopi.

Tabela 44. Ocena dostępności poszczególnych substancji (badanie z 2011 r.)

Poziom klasy		Nie możliwe	Bardzo trudne	Dosyć trudne	Dosyć łatwe	Bardzo łatwe	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Papierosy	3,2	2,7	5,6	28,8	48,1	11,7
	Piwo	3,0	2,6	6,1	32,2	49,3	6,8
	Wino	5,4	4,0	10,4	30,1	39,5	10,6
	Wódka	6,8	6,7	13,4	29,7	33,4	10,0
	Marihuana lub haszysz	16,5	12,4	16,2	25,6	15,7	13,6
	Amfetamina	30,2	16,4	15,7	13,5	5,0	19,2
	Leki uspokajające lub nasenne	13,4	9,8	14,3	28,5	18,6	15,4
	Ecstasy	28,7	14,9	15,7	12,7	5,5	22,5
	Dopalacze	15,5	9,9	15,4	26,5	14,0	18,7
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Papierosy	1,7	0,9	2,7	19,1	67,5	8,1
	Piwo	1,2	0,7	2,2	19,1	73,1	3,7
	Wino	2,3	1,1	3,4	19,2	67,8	6,3
	Wódka	1,8	1,9	6,3	22,3	62,1	5,6
	Marihuana lub haszysz	10,7	8,5	14,7	31,2	20,5	14,3
	Amfetamina	23,2	15,3	17,1	16,7	7,5	20,2
	Leki uspokajające lub nasenne	11,8	8,0	13,7	30,1	20,0	16,4
	Ecstasy	22,0	14,8	17,3	16,3	7,4	22,2
	Dopalacze	11,8	7,5	14,1	29,9	15,4	21,4

Należy odnotować, że dostępność substancji nielegalnych oceniana jest niżej. Odsetki uczniów młodszych, którzy uważają je za niemożliwe do zdobycia wahają się od 16,5% w przypadku konopi indyjskich do 30,2% w przypadku amfetaminy. Odsetki młodzieży ze szkół gimnazjalnych stwierdzającej, że byłoby jej bardzo łatwo dostać poszczególne substancje wahają się od 15,7% w przypadku konopi indyjskich do ok. 5,0% w przypadku amfetaminy. W

klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych badani w przypadku większości substancji nielegalnych w podobnym odsetku, co pierwszoklasiści, uznają je za bardzo łatwe do zdobycia, przy czym ich oceny są bardziej optymistyczne w przypadku konopi indyjskich. Odpowiedzi takich udzieliło w odniesieniu do najbardziej dostępnych konopi 20,5% badanych i najtrudniej dostępnej ekstazy – 7,4% badanych.

Ogólnie wydaje się, że młodzież starsza ocenia swój dostęp do substancji nielegalnych nieco wyżej niż młodzież młodsza.

Na koniec trzeba zwrócić uwagę na bardzo wysokie odsetki badanych, którzy nie potrafili oszacować swoich możliwości w zakresie dostępu do substancji nielegalnych. Najmniej badanych miało trudności z oceną dostępu do marihuany i haszyszu (13-14%), najwięcej z oceną dostępu do ekstazy (22-23%). Te relatywnie wysokie odsetki badanych, którzy wybrali odpowiedź „Nie wiem” wskazują na znaczą frakcję osób do tego stopnia nie zainteresowanych substancjami nielegalnymi, że niepotrafiących nawet wyobrazić sobie skali trudności w zdobyciu tego typu środków.

Dane zawarte w tabeli 45. i 46. pozwalają na prześledzenie zmian w ocenach dostępności poszczególnych substancji w ocenach młodzieży jakie dokonały się w czasie ostatnich szesnastu lat. W tabeli 45. zawarto odsetki respondentów, którzy na pytanie o to, jak trudno byłoby im zdobyć każdą z poszczególnych substancji, gdyby tego chcieli, wybrali odpowiedź „bardzo łatwo”. W tabeli 46. zaś znajdujemy skumulowane odsetki tych, którzy w odpowiedzi na to samo pytanie wybrali stwierdzenie „bardzo łatwo” lub „łatwo”. Dane zawarte w tabeli 45. wskazują na podobne tendencje w przypadku substancji legalnych i nielegalnych.

Zmiany w ocenach dostępności napojów alkoholowych w młodszej grupie polegają na konsekwentnym spadku odsetków uczniów deklarujących bardzo łatwy dostęp do piwa i do wina w całym okresie 1995-2011 oraz wzroście w latach 1995-2003 proporcji deklarujących bardzo łatwy dostęp do wódki, po czym spadek tej proporcji zapoczątkowany w 2007 r. i kontynuowany w 2011 r.

W ocenach uczniów ze starszej grupy dostępność wszystkich trzech napojów alkoholowych wykazywała trend wzrostowy do 2003 r., od 2007 r. zaś nastąpiło odwrócenie tego trendu.

Dostępność wyrobów tytoniowych nie była przedmiotem badania w 1995. W przedziale czasowym wyznaczanym przez lata 1999 i 2011 wedle ocen uczniów z młodszej kohorty dostępność papierosów cały czas wyraźnie spadała, a wedle ocen starszych uczniów była stabilna między 1999 r. i 2003 r., zaś zaczęła spadać w 2007 r.

Dostęp do leków uspokajających i nasennych w obu badanych grupach podlegał fluktuacji w latach 1995-2007, w 2011 r. wyraźnie się zwiększył.

Dostępność trzech substancji nielegalnych deklarowana przez uczniów z obu badanych kohort po silnym wzroście trwającym do 2003 r., w 2007 r. wyraźnie spadła. W przypadku amfetaminy i ekstazy oznaczało to odwrócenie trendu, bowiem w 2011 r. odsetki deklarujących bardzo łatwy dostęp do tych substancji uległy dalszemu zmniejszeniu. Inaczej stało się z przetworami konopi, w 2011 r. odsetki deklarujących bardzo łatwy dostęp wzrosły.

W 2011 r. pytanie o dostępność dopalaczy pojawiło się w badaniu ESPAD po raz pierwszy, stąd nie możemy nic powiedzieć o dynamice. Biorąc jednak pod uwagę informacje o zamknięciu wszystkich sklepów z dopalaczami na jesieni 2010 r. można by oczekiwać niższych odsetków badanych, dla których „dopalacze” byłyby bardzo łatwe do zdobycia. W przypadku młodszej młodzieży lokują się one na poziomie zbliżonym do odsetków uczniów z bardzo łatwym dostępem do przetworów konopi, w przypadku uczniów starszych są niższe, ale w obu grupach znacznie wyższe niż analogiczne odsetki w odniesieniu do amfetaminy, czy ekstazy. Otwartym pozostaje pytanie w jaki stopniu rynek nielegalny przejmuje podaż „dopalaczy”, a w jakim przekonania młodzieży o łatwym dostępie należy uznać za przesadzone w większym stopniu, niż wtedy gdy dokonują oceny dostępu do innych substancji.

Tabela 45. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako bardzo znacznej (substancje bardzo łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Papierosy	x	74,1	71,9	59,2	48,1
	Piwo	72,6	68,5	67,9	56,1	49,3
	Wino	57,4	56,9	55,4	45,6	39,5
	Wódka	42,2	44,7	45,7	38,7	33,4
	Marihuana lub haszysz	6,3	11,5	15,7	11,5	15,7
	Amfetamina	4,7	10,4	11,8	7,4	5,0
	Leki uspokajające lub nasenne	16,5	17,4	19,6	16,5	18,6
	Ecstasy	2,4	7,2	9,6	6,3	5,5
	Dopalacze	X	X	X	X	14,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Papierosy	X	88,1	89,8	81,0	67,5
	Piwo	82,9	87,6	89,5	80,5	73,1
	Wino	77,7	81,7	82,9	75,9	67,8
	Wódka	67,7	74,1	77,3	70,2	62,1
	Marihuana lub haszysz	9,6	11,9	23,1	16,8	20,5
	Amfetamina	6,5	10,5	17,5	10,1	7,5
	Leki uspokajające lub nasenne	19,8	17,0	21,7	18,5	20,0
	Ecstasy	2,5	6,7	11,9	8,7	7,4
	Dopalacze	X	X	X	X	15,4

Podobny, chociaż w szczegółach odmienny obraz trendów otrzymujemy, gdy odpowiedzi uczniów na pytanie o łatwość dostępu do poszczególnych substancji poddamy innej agregacji. Zsumowanie odsetków uczniów, którzy deklarują bardzo łatwy dostęp i dosyć łatwy dostęp rozszerza krąg zagrożonych pokazując większą skalę zjawiska (tabela 46).

Analiza odpowiedzi wskazujących, na co najmniej dosyć łatwy dostęp do poszczególnych substancji, pokazuje na mniejszą skalę zmian poszczególnych wskaźników, niż analiza odpowiedzi limitowanych tylko do bardzo łatwego dostępu. W przypadku większości substancji nielegalnych wzrost pomiędzy 1995 i 2003 był nieco mniejszy niż analogicznych

wskaźników bardzo łatwego dostępu. Przykładowo odsetki deklarujących przynajmniej dosyć łatwy dostęp do marihuany i haszyszu wzrosły około dwukrotnie, a do ekstazy w młodszej grupie trzy i półkrotnie a w starszej – czterokrotnie. Spadek, jaki nastąpił w 2007 r. także wydaje się mieć łagodniejszy charakter, podobnie jak wzrost w 2011 r.

Tabela 46. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako znacznej (substancje bardzo łatwe lub dosyć łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Papierosy	X	89,9	89,3	82,0	76,8
	Piwo	88,5	90,4	90,4	83,8	81,5
	Wino	81,1	79,7	79,2	73,7	69,6
	Wódka	65,3	67,3	69,9	65,1	63,1
	Marihuana lub haszysz	18,7	30,1	37,5	28,3	41,4
	Amfetamina	13,8	27,4	27,3	17,7	18,5
	Leki uspokajające lub nasenne	38,5	39,8	39,2	33,7	47,1
	Ecstasy	6,1	19,7	21,5	15,1	18,2
	Dopalacze	X	X	X	X	40,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Papierosy	X	95,5	96,6	92,9	86,6
	Piwo	93,9	96,9	96,9	93,9	92,2
	Wino	92,0	92,8	93,6	90,3	87,0
	Wódka	85,7	89,1	90,4	87,3	84,4
	Marihuana lub haszysz	27,6	39,6	53,4	41,5	51,7
	Amfetamina	17,7	33,2	42,1	26,7	24,2
	Leki uspokajające lub nasenne	46,1	43,8	46,2	40,0	50,1
	Ecstasy	7,3	22,6	29,5	21,4	23,8
	Dopalacze	X	X	X	X	45,3

Przeprowadzone powyżej analizy zdają się wskazywać na większą podatność na zmiany wskaźnika definiowanego przez „bardzo łatwy dostęp do substancji” niż wskaźnika określanego przy użyciu konceptu rozszerzającego pole definicji tak, aby zawierało ono także „raczej łatwy dostęp”.

Podsumowując kwestie zmian w dostępności substancji psychoaktywnych, jakie możemy odtworzyć z analizy ocen dokonywanych przez badanych, co do łatwości zdobycia substancji w 1995 r., 1999 r., 2003 r. 2007 r. i 2011 r., trzeba zauważyć trend spadkowy postrzeganej dostępności do tytoniu i napojów alkoholowych w całym okresie 16 lat oraz wzrost postrzeganej dostępności substancji nielegalnych, zwłaszcza przetworów konopi w ostatnim czterolecu, po spadku w 2007 r.

Odpowiedzi na pytanie o to, czy badanemu kiedykolwiek proponowano jakieś substancje psychoaktywne dostarczyły innego wskaźnika dostępności. W masmediach ciągle wiele mówi się o agresywnym rozwoju rynku substancji nielegalnych i ich marketingu wśród uczniów. Intencją pytania o propozycje była weryfikacja tych doniesień. Badanym przedstawiono listę środków legalnych i nielegalnych i proszono o zaznaczenie tych, które w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem ktokolwiek im proponował. Rozkład odpowiedzi zawarty w tabeli 47 wskazuje na podobne prawidłowości jak przy używaniu poszczególnych substancji.

Najczęściej proponowanym młodzieży środkiem jest bez wątpienia alkohol. Z propozycjami dotyczącymi substancji nielegalnych spotykają się mniej liczne frakcje badanych i stosunkowo najczęściej dotyczą one konopi. Otrzymało je, chociaż raz w czasie ostatnich 12 miesięcy 27,8% uczniów z klas młodszych i 34,8% uczniów klas starszych. Odsetki uczniów, którym proponowano amfetaminę wynosiły w przypadku piętnasto-szesnastolatków – 5,9% i siedemnasto-osiemnastolatków – 7,6%. Ecstasy oraz leki uspokajające i nasenne, proponowane były podobnym odsetkom młodzieży z grupy młodszej i starszej (ecstasy: 3-4%; leki: 5-6%).

Zwraca uwagę wysoki odsetek uczniów, którzy spotykali się z propozycjami alkoholu nielegalnie wytworzonego domowym sposobem, czyli bimbru. W młodszej grupie z taką ofertą spotkało się 19,8% badanych, w starszej zaś – 28,0%.

Tabela 47. Ekspozycja na propozycje poszczególnych substancji

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Piwo	80,6	85,0	83,4	78,0	80,1
	Wino	65,2	52,1	47,5	42,8	45,8
	Wódka	53,1	57,0	56,4	49,3	61,7
	Marihuana lub haszysz	11,4	17,3	21,6	16,0	27,8
	LSD	3,8	5,0	3,4	2,5	3,0
	Amfetamina	4,8	10,3	8,6	5,4	5,9
	Leki uspokajające lub nasenne	8,1	6,9	5,7	4,8	6,2
	Crack	0,8	2,1	2,7	1,7	2,7
	Kokaina	1,7	3,5	3,8	3,3	4,3
	Ecstasy	1,4	5,0	4,9	4,7	3,4
	Heroina	2,0	3,4	3,6	2,8	3,5
	Sterydy anaboliczne	3,6	6,2	5,3	3,4	3,6
	Polska heroina (kompot)	2,7	3,5	3,4	2,4	3,3
	Bimber	12,7	13,1	20,2	13,4	19,8
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	89,5	93,2	93,2	91,3	92,2
	Wino	79,2	61,5	61,0	58,5	58,3
	Wódka	73,5	75,9	77,4	73,0	82,1
	Marihuana lub haszysz	17,3	23,6	34,8	27,2	34,8
	LSD	5,3	4,9	4,6	3,5	3,2
	Amfetamina	6,0	14,0	16,8	8,8	7,6
	Leki uspokajające lub nasenne	8,8	5,5	6,6	5,1	5,0
	Crack	1,2	1,7	2,1	2,1	2,1
	Kokaina	1,9	2,7	3,5	3,3	4,3
	Ecstasy	1,7	5,2	8,1	6,9	4,4
	Heroina	2,2	2,3	3,4	2,6	2,7
	Sterydy anaboliczne	5,4	7,1	8,7	5,6	4,6
	Polska heroina (kompot)	2,1	1,5	2,2	2,5	2,6
	Bimber	16,8	14,9	25,4	18,1	28,0

W latach 1995-2003 wskaźniki narażenia na propozycje w przypadku niektórych substancji nie uległ większym zmianom, w przypadku innych wyraźnie wzrosły. Najbardziej zwiększyło się narażenie na propozycje dotyczące marihuany i haszyszu. Trend wzrostowy obserwowano zarówno w młodszej kohorcie badanych jak i w starszej, chociaż wśród młodszych wskaźniki powiększyły się przede wszystkim w latach 1995-1999, a wśród starszych wzrost był bardziej równomierny lub koncentrował się na czteroleciu 1999-2003. Jedynie w przypadku bimbrow w obu grupach wzrost wskaźnika nastąpił przede wszystkim w latach 1999-2003. Podobne tendencje, chociaż o mniejszym nasileniu obserwowano w przypadku takich substancji jak kokaina, heroina, czy sterydy anaboliczne. W 2007 r. w przypadku wszystkich substancji odnotować trzeba spadek wskaźników narażenia na propozycje. W 2011 r. obserwujemy ponowny wzrost, szczególnie znaczny w przypadku przetworów konopi oraz alkoholu domowej produkcji, czyli tzw. bimbrow.

Kwestie zakupów napojów alkoholowych poruszono w dwóch pytaniach, lokujących ją na wymiarze czasowym ostatnich 30 dni przed badaniem. W pierwszym pytano o częstość zakupów piwa, wina i wódki w sieci detalicznej, w drugim o częstość konsumpcji w takich miejscach, jak pub, bar, kawiarnia, restauracja, dyskoteka.

Odsetki badanych z młodszej kohorty, którzy dokonywali poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni są niższe, niż analogiczne odsetki wśród badanych ze starszej kohorty (tabela 48). Odsetek dokonujących zakupów wina wśród gimnazjalistów najmniej różni się od odsetka kupujących w starszej grupie badanych. W przypadku zakupów piwa i wódki wskaźniki są wyraźnie wyższe wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych niż wśród gimnazjalistów.

Tabela 48. Zakupy napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		Nie kupowa- łem	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20 lub więcej razy
III klasy gimnazjum	Piwo	64,6	17,9	8,6	4,0	2,2	2,7
	Wino	92,1	5,1	1,0	0,6	0,4	0,8
	Wódka	83,9	10,5	2,8	1,2	0,5	1,1
II klasy szkół ponad- gimnazjal- nych	Piwo	39,9	24,9	15,8	8,3	5,2	5,9
	Wino	87,0	8,3	2,2	1,0	0,5	1,1
	Wódka	68,2	19,5	6,8	2,9	1,1	1,5

Większość badanych dokonujących zakupów wina, bądź wódki robiła to 1-2 razy w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Trochę inaczej jest z piwem. Wprawdzie tu również największa frakcja badanych dokonywała zakupów 1-2 razy, ale dość znaczna jest też frakcja kupujących ten napój 3-4 razy w tym czasie.

W tabeli 49 zestawiono odsetki uczniów, którzy dokonywali zakupów poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w 2003 r., 2007 r. i w 2011 r. Zestawienie to sugeruje, że w grupie gimnazjalistów w 2007 r. spadło rozpowszechnienie zakupów każdego z napojów alkoholowych, przy czym z największym spadkiem mamy do czynienia w przypadku piwa. W 2011 r. nastąpił dalszy spadek odsetka kupujących piwo oraz wino, natomiast nie uległ zmianie odsetek kupujących wódkę.

Wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych w latach 2003-2007 dominowała stabilizacja analogicznych odsetków, niewielki spadek pojawił się jedynie w przypadku piwa. W 2011 r. zmniejszyły się odsetki kupujących piwo i wino, odsetek kupujących wódkę pozostał bez zmian.

Tabela 49. Odsetki uczniów, którzy dokonywali zakupów napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Piwo	53,6	43,3	35,4
	Wino	13,1	10,0	7,9
	Wódka	20,9	16,7	16,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	70,0	67,2	60,1
	Wino	16,9	16,1	13,0
	Wódka	31,0	31,2	31,8

Odsetki badanych, którzy pili poszczególne napoje alkoholowe w takich miejscach, jak pub, bar, kawiarnia, restauracja, czy dyskoteka są nieco niższe niż analogiczne odsetki dokonujących zakupów w sklepach sprzedających na wynos (tabele 50 i 48).

Zarówno wśród gimnazjalistów, jak i w starszej kohorcie badani w największym odsetku pili piwo, w nieco mniejszym wódkę, a najmniejszym wino. Wyniki te pozostają w zgodzie zarówno z rankingiem popularności poszczególnych napojów, jak i z rankingiem napojów kupowanych na wynos.

Tabela 50. Picie napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w miejscach publicznych (pub, bar, kawiarnia, restauracja, dyskoteka)

Poziom klasy		Nie piłem	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20 lub więcej razy
III klasy gimnazjum	Piwo	74,8	15,2	5,7	1,7	1,0	1,5
	Wino	93,4	4,6	0,9	0,3	0,2	0,7
	Wódka	86,4	8,8	2,3	1,0	0,5	1,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	47,8	27,6	13,6	5,3	2,8	3,0
	Wino	90,2	6,7	1,4	0,6	0,4	0,8
	Wódka	70,9	17,8	6,2	2,6	1,0	1,5

Kolejne pytanie mające za zadanie uszczegółowienie wiedzy na temat dostępności substancji psychoaktywnych dotyczyło przetworów konopi i sondażowało znajomości miejsc, gdzie można te substancje łatwo nabyć (tabela 51).

Większość respondentów orientuje się, gdzie można kupić marihuanę lub haszysz. Odsetek badanych znających takie miejsca jest wyższy wśród starszej młodzieży (46,9%) niż młodszej (40,9%).

Gimnazjaliści najczęściej wymieniali w tym kontekście ulica i park (18,2%) mieszkanie dealera (15,8%) oraz dyskotekę lub bar (14,3%).

Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych także najczęściej wspominali o ulicy i parku (21,1%), a następnie – o dyskotece lub barze (20,2%), mieszkaniu dealera (17,9%).

W obu kohortach na końcu rankingu ułożyły się internet oraz szkoła.

W 1995 r. nie pytano o znajomość miejsc, gdzie można kupić marihuanę i haszysz, stąd porównania możemy zacząć dopiero od wyników z 1999 r. W

latach 1999-2003 wzrosły odsetki uczniów, znających miejsca gdzie sprzedawane są przetwory konopi.

Tabela 51. Miejsca gdzie można łatwo kupić marihuanę lub haszysz

Poziom klasy		1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Nie znam takich miejsc	51,1	46,3	57,2	59,1
	Ulica, park	20,5	22,8	16,6	18,2
	Szkoła	24,1	23,4	14,7	12,2
	Dyskoteka, bar	29,6	32,3	25,3	14,3
	Mieszkanie dealera	18,3	22,9	17,9	15,8
	Internet	X	X	X	9,9
	Inne miejsce	5,0	6,4	4,9	6,7
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie znam takich miejsc	44,9	35,7	48,6	53,1
	Ulica, park	24,2	30,9	20,8	21,1
	Szkoła	28,9	33,2	19,3	15,0
	Dyskoteka, bar	39,3	43,6	34,9	20,2
	Mieszkanie dealera	19,1	28,9	22,4	17,9
	Internet	X	X	X	8,7
	Inne miejsce	4,4	6,8	5,8	7,6

W 2007 r. nastąpił spadek tych odsetków i to do poziomu nieco niższego niż w 1999 r. W 2011 r. nastąpił dalszy spadek.

W 2003 r. w stosunku do 1999 r. wśród wymienianych przez młodzież miejsc wyraźnie częściej pojawiało się mieszkanie dealera. Prawidłowość ta

dotyczyła uczniów z obu kohort. W 2011 r. odsetek potwierdzeń dla mieszkania dealera jako miejsca gdzie łatwo zdobyć przetwory konopi jest znacząco mniejszy obu badanych grupach młodzieży. W obu grupach spadły także odsetki badanych, którzy uważają szkołę za miejsce, gdzie można łatwo kupić narkotyki.

Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych

Używanie substancji psychoaktywnych, zarówno legalnych takich jak napoje alkoholowe, czy tytoń, jak nielegalnych takich jak narkotyki niesie za sobą ryzyko pojawienia się szkód zdrowotnych i społecznych. Ryzyko to jest szczególnie duże, gdy po substancje te sięgają ludzie bardzo młodzi, nie świadomi tego, co może im grozić. Pewne znaczenie profilaktyczne może tu mieć wiedza na temat wielorakich niebezpieczeństw związanych z ich używaniem. Nie tylko, dlatego że uświadomienie sobie ryzyka skłaniać powinno do ograniczania konsumpcji, ale również, dlatego że stwarza ono szansę zadbania o jak największe zminimalizowanie niebezpieczeństwa powikłań. Zobaczmy, zatem na ile młodzież zdaje sobie sprawę z ryzyka związanego z używaniem różnych substancji.

Przedstawiliśmy badanym listę środków legalnych i nielegalnych i poprosiliśmy, aby na czterostopniowej skali od „nie ma ryzyka” do „duże ryzyko” ocenili ryzyko zaszkodzenia sobie w wyniku używania każdego z nich. W przypadku większości substancji pytano osobno o ryzyko związane z podejmowaniem prób oraz ryzyko wynikające z regularnego używania. Tylko przy napojach alkoholowych, traktowanych zresztą łącznie, oraz przy konopiach wprowadzono trzy poziomy nasilenia używania. W przypadku alkoholu odpowiadają one trzem stylom picia tj.: „małe ilości jednorazowo, ale często”, „duże ilości jednorazowo, ale rzadko” oraz „dużo jednorazowo i często”. W odniesieniu do przetworów konopi trzy poziomy używania

odpowiadają eksperymentowaniu, używaniu okazjonalnemu i używaniu regularnemu.

Pełne rozkłady odpowiedzi uczniów zestawiono w tabeli 52.

Tabela 52. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Pałą papierosy od czasu do czasu	9,3	39,0	33,2	12,9	5,6
	Wypalają, co najmniej paczkę papierosów dziennie	2,4	5,7	16,7	70,1	5,2
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	6,3	23,2	35,3	27,8	7,5
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	3,0	8,1	20,2	61,3	7,4
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	4,4	13,4	29,6	42,5	10,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	13,5	24,8	20,6	29,6	11,4
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	9,3	18,6	28,1	32,7	11,3
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	4,8	6,3	11,6	65,8	11,5
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	5,2	15,3	23,6	34,8	21,1
	Biorą ecstasy regularnie	2,4	3,1	7,1	67,8	19,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	3,9	12,1	23,3	42,8	18,0
	Biorą amfetaminę regularnie	2,2	2,4	3,7	75,8	15,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy dopalacze	9,5	26,1	28,7	23,2	12,5
	Biorą dopalacze regularnie	4,0	2,2	4,5	78,4	11,0

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Pałą papierosy od czasu do czasu	9,3	38,8	34,5	12,7	4,7
	Wypalają, co najmniej paczkę papierosów dziennie	2,3	5,5	17,4	70,5	4,3
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	6,4	23,5	34,4	29,3	6,3
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	3,2	8,9	21,4	60,6	5,9
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	5,0	19,0	32,9	35,6	7,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	16,3	26,9	20,3	26,6	9,8
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	12,5	20,2	27,1	30,5	9,6
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	6,1	7,6	12,4	64,1	9,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	5,2	15,9	21,7	37,7	19,4
	Biorą ecstasy regularnie	2,4	2,9	6,7	70,3	17,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	4,2	12,8	22,2	44,5	16,4
	Biorą amfetaminę regularnie	2,5	1,6	3,9	76,9	15,0
	Próbują 1 raz lub 2 razy dopalacze	10,3	28,5	27,3	22,6	11,3
	Biorą dopalacze regularnie	3,2	2,4	6,1	78,2	10,0

Zdecydowana większość uczniów dostrzega ryzyko szkód związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. Tylko bardzo nieliczni stwierdzają, że ich używanie nie jest związane z żadnym negatywnym następstwem. Stosunkowo najwięcej takich odpowiedzi padło przy eksperymentowaniu z marihuaną lub haszyszem, paleniu marihuany lub haszyszu od czasu do

czasu, paleniu papierosów od czasu do czasu oraz eksperymentowaniu z dopalaczami. Jednak regularne palenie papierosów w ilości, co najmniej jednej paczki dziennie, regularne palenie marihuany lub haszyszu albo regularne używanie dopalaczy traktowane są jako zachowania bardzo ryzykowne. Analiza rozkładów odpowiedzi wskazuje na nasilenie używania jako główne źródło zróżnicowania ryzyka, w mniejszym stopniu rolę tę pełni rodzaj substancji. Jest tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych jak i klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych. Eksperymentowanie z tak niebezpiecznymi narkotykami, jak ecstasy traktowane jest w sumie jako mniej ryzykowne jak regularne palenie papierosów lub częste picie w dużych ilościach napojów alkoholowych. Ryzyko związane z poszczególnymi substancjami jest jednak również różnicowane przez badanych, chociaż, jak się wydaje, w mniejszym stopniu. Jeśli wziąć pod uwagę tylko odsetki respondentów wybierających odpowiedź „duże ryzyko”, to na poziomie eksperymentowania za najbardziej groźną w opiniach badanych uznać można amfetaminę (42,8% w młodszej grupie i 44,5% w starszej grupie). W przypadku przetworów konopi odsetki te są wyraźnie niższe – 29,6% w młodszej grupie i 26,6% w starszej grupie. Na poziomie regularnego używania największe odsetki badanych za obarczone dużym ryzykiem uznały także używanie amfetaminy. Trzeba jednak dodać, że regularne palenie tytoniu oceniane było jako obarczone dużym ryzykiem przez niewiele mniejszą frakcję badanych.

Oceniając ryzyko związane z różnymi stylami picia napojów alkoholowych, za najbardziej niebezpieczny model młodzież uznała częste picie w dużych ilościach. Na drugim miejscu znalazło się rzadsze picie w dużych ilościach, a na trzecim częstsze picie, ale w mniejszych ilościach. Różnice między tymi dwoma ostatnimi stylami picia są jednak mniejsze niż różnica między częstym picciem w dużych ilościach, a pozostałymi stylami. Warto także zauważyć, że odsetki badanych uznających palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu za czynność obarczoną dużym ryzykiem są wyraźnie niższe nie tylko od odsetków badanych traktujących częste picie dużych ilości napojów

alkoholowych jako bardzo ryzykowne, ale także tych, którzy jako bardzo ryzykowne traktują picie weekendowe. Oznacza to, że młodzież nie traktuje okazjonalnego używania przetworów konopi jako czegoś, co jest dużo bardziej ryzykowne niż intensywne picie napojów alkoholowych lub tzw. „binge drinking”.

Można stwierdzić, że oceny poszczególnych substancji dokonywane przez uczniów z obu poziomów nauczania niewiele się różnią między sobą.

Dane na temat postrzegania ryzyka szkód w efekcie używania substancji psychoaktywnych prowadzą do wniosku, że młodzież jest dość dobrze zorientowana w skali zagrożeń. Nie ulega też ona stereotypom nadal obecnym wśród części starszego pokolenia, według których pojedyncze eksperymenty z narkotykami budzą znacznie większe zagrożenie niż częste używanie w dużych ilościach substancji legalnych, takich jak alkohol czy tytoń.

Prześledzenie zmian, jakie dokonały się w ocenie ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji umożliwiają dane zestawione w tabeli 53. Pokazują one odsetki uczniów, którzy wybrali odpowiedź „duże ryzyko” w badaniach z lat: 1995, 1999, 2003, 2007 i 2011.

W obu kohortach młodzieży poddanych badaniu obserwujemy w 2007 r. w stosunku do 2003 r. spadek bądź stabilizację odsetków uczniów traktujących używanie poszczególnych substancji jako bardzo ryzykowne, zarówno na poziomie pojedynczych prób, jak regularnego używania. Do wyjątków należy palenie papierosów od czasu do czasu w młodszej grupie oraz palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu – w starszej grupie.

W 2011 r. odnotować trzeba wyraźny spadek odsetków badanych traktujących używanie substancji nielegalnych jako bardzo ryzykowne. Dotyczy to nie tylko eksperymentowania z tymi substancjami, ale także ich regularnego używania. Trzeba dodać, że odsetki badanych, którzy traktują eksperymentowanie z przetworami konopi jako bardzo ryzykowne, wykazują trend spadkowy już od 1999 r., podczas gdy we wszystkich innych przypadkach mieliśmy do czynienia z fluktuacją trendu.

Tabela 53. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji - odsetki badanych wybierających odpowiedź „duże ryzyko”

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,7	10,7	11,8	13,3	12,9
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	79,1	72,6	73,2	73,2	70,1
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	36,2	32,3	32,3	30,6	27,8
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	66,4	64,9	63,6	63,6	61,3
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	45,3	48,1	47,1	42,5
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	54,6	50,3	47,4	41,9	29,6
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	53,2	56,3	53,3	50,9	32,7
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	81,9	83,0	80,3	78,6	65,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	45,1	53,3	54,2	50,4	34,8
	Biorą ecstasy regularnie	69,1	82,6	80,9	79,6	67,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	47,6	52,6	54,3	50,8	42,8
	Biorą amfetaminę regularnie	76,6	84,9	84,2	82,8	75,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy dopalacze	X	X	X	X	23,2
	Biorą dopalacze regularnie	X	X	X	X	78,4

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,2	9,9	12,6	11,6	12,7
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	83,4	78,6	76,7	75,1	70,5
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	41,8	36,6	35,9	33,5	29,3
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	74,1	72,1	68,4	64,0	60,6
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	43,3	40,8	38,2	35,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	50,5	45,9	38,0	38,1	26,6
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	51,8	52,4	45,5	47,5	30,5
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	82,5	84,2	78,6	77,7	64,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	46,3	52,6	53,2	53,0	37,7
	Biorą ecstasy regularnie	70,9	85,4	83,4	82,7	70,3
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	48,6	49,5	50,0	52,5	44,5
	Biorą amfetaminę regularnie	78,6	88,3	87,0	84,6	76,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy dopalacze	X	X	X	X	22,6
	Biorą dopalacze regularnie	X	X	X	X	78,2

Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych

Odpowiedzi na pytanie o to, ile osób spośród przyjaciół respondenta używa substancji psychoaktywnych dostarczają uzupełniającego wskaźnika rozpowszechnienia używania tych środków przez młodzież. Wprawdzie z odpowiedzi respondentów nie można w prosty sposób wyliczyć liczby osób używających poszczególnych środków, ale mogą one w pewnym stopniu pełnić rolę kontrolną wobec oszacowań uzyskanych na podstawie informacji dotyczących używania tych substancji przez respondentów. Wskaźnik rozpowszechnienia używania substancji w najbliższym otoczeniu badanych można też z pewnymi zastrzeżeniami interpretować jako wskaźnik ryzyka sięgania po te substancje. Znaczne rozpowszechnienie substancji wśród przyjaciół respondenta może zwiększać szanse na to, że będzie on ich używał. Rozkłady odpowiedzi na to pytanie o to, ilu zdaniem respondenta jego przyjaciół używa poszczególnych substancji psychoaktywnych zawiera tabela 54. Badani na to pytanie odpowiadali przy użyciu skali, której krańce wyznaczane były przez odpowiedzi: „nikt” i „wszyscy”.

Przedstawione w tabeli rozkłady odpowiedzi potwierdzają znaczne rozpowszechnienie używania przez młodzież substancji legalnych, przede wszystkim alkoholu i tytoniu. W klasach młodszych tylko ok. 4-7% uczniów nie ma wśród przyjaciół nikogo, kto piłby lub palił. W klasach starszych analogiczne odsetki nie osiągają 4%. Jednocześnie w klasach młodszych 25,2% badanych twierdzi, że co najmniej większość ich przyjaciół pali i 44,8% twierdzi, że większość pije. W klasach starszych takich respondentów było 62,9%. Znacznie mniej rozpowszechnione jest wśród przyjaciół respondentów zjawisko częstego upijania się, 15,0% badanych w klasach gimnazjalnych i 8,5% w klasach ponadgimnazjalnych nie przyjaźni się z nikim, kto by się upijał. Odsetek gimnazjalistów, których przyjaciele w większości upijają się wynosi 16,5%, a analogiczny odsetek wśród uczniów starszych – 22,6%.

W klasach młodszych 61,6% młodych ludzi przyjaźni się z osobami palącymi konopie, w klasach starszych – 70,1%. Zdecydowanie rzadziej badani mają do

czynienia z osobami używającymi innych substancji. Zarówno w klasach młodszych jak starszych przeważająca większość badanych twierdzi, że nikt z przyjaciół nie używa tych środków. Zgodnie z oczekiwaniami rozpowszechnienie używania poszczególnych substancji psychoaktywnych innych niż alkohol w otoczeniu respondentów nie jest jednakowe.

Tabela 54. Ocena rozpowszechnienia używania substancji wśród przyjaciół

Poziom klasy		Nikt	Kilka osób	Sporo	Większość	Wszyscy
III klasy gimnazjum	pałą papierosy	6,6	31,1	38,1	21,9	2,3
	pije napoje alkoholowe	4,1	20,0	31,1	36,9	7,9
	upija się	15,0	40,9	27,6	14,1	2,4
	pali marihuanę lub haszysz	38,3	44,2	12,0	4,3	1,1
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	77,3	18,9	2,4	0,7	0,7
	bierze ecstazy	83,8	13,4	1,6	0,6	0,7
	używa środków wziewnych	82,5	13,7	2,0	0,8	1,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	pałą papierosy	3,4	24,7	42,3	27,4	2,1
	pije napoje alkoholowe	1,3	9,8	25,9	47,0	15,9
	upija się	8,5	37,4	31,4	19,3	3,3
	pali marihuanę lub haszysz	29,9	46,9	16,0	5,9	1,3
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	77,3	19,6	1,9	0,7	0,5
	bierze ecstazy	81,1	15,5	2,0	0,9	0,5
	używa środków wziewnych	86,1	11,4	1,4	0,5	0,6

Relatywnie najczęściej spotykamy tu leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza. Do posiadania wśród przyjaciół osób przyjmujących takie leki w ten sposób przyznało się 22,7% badanych w każdej z kohort. Wśród gimnazjalistów na drugim miejscu są środki wziewne (17,5%), a na trzecim ecstazy (16,3%). W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych ta kolejności jest odwrócona – 18,3% badanych ma przyjaciół używających ecstazy, zaś 13,9% – środki wziewne.

Zestawienia wyników z 2011 r. z danymi z lat: 1995, 1999, 2003 i 2007 w kwestii posiadania przyjaciół używających poszczególnych substancji zawarte w tabeli 55 ilustruje dynamikę używania substancji przez młodzież. Do 2003 r. przeważał trend wzrostowy, największy wzrost nastąpił w odsetkach osób potwierdzających przyjacielskie kontakty z osobami używającymi przetworów konopi i ekstazy. W 2007 r. nastąpiło odwrócenie tej tendencji, przeważać zaczęły spadki, przy czym w młodszej grupie koncentrują się one bardziej w obszarze substancji legalnych. Odsetki uczniów deklarujących przyjaźnienie się z użytkownikami przetworów konopi spadły bardziej w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych. W 2011 r. odnotować trzeba bardzo silny wzrost odsetków badanych posiadających przyjaciół palących marihuanę lub haszysz.

Tabela 55. Odsetki badanych, którzy mają wśród swoich przyjaciół osoby używające poszczególnych substancji

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	palą papierosy	96,2	96,7	95,7	91,3	93,4
	pije napoje alkoholowe	95,5	96,6	96,7	95,3	95,9
	pali marihuanę lub haszysz	22,1	35,8	45,8	41,7	61,7
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,2	20,7	20,8	20,5	22,7
	bierze ekstazy	4,2	12,5	14,2	14,1	16,2
	używa środków wziewnych	16,6	18,1	17,7	15,3	17,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	palą papierosy	97,5	96,8	97,4	97,0	96,6
	pije napoje alkoholowe	97,3	98,4	99,0	98,1	98,7
	pali marihuanę lub haszysz	28,5	42,6	60,4	53,6	70,1
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,3	20,4	22,6	20,1	22,7
	bierze ekstazy	4,0	14,3	20,3	18,5	18,9
	używa środków wziewnych	13,0	12,5	13,5	11,2	13,9

Wskaźnik posiadania wśród przyjaciół osób upijających się nie został uwzględniony w tym zestawieniu, bowiem w 2011 r. zmieniono w tym punkcie sformułowanie pytania. W latach 1995-2007 pytano o upijanie się, co najmniej raz w tygodniu, w 2011 r. zaś o upijanie się w ogóle.

Istotnym czynnikiem ryzyka wczesnego sięgnięcia po substancje psychoaktywne może być używanie ich przez kogoś ze starszego rodzeństwa. Dane przedstawione w tabeli 56 pokazują, że znaczne odsetki badanych deklarują posiadanie starszego rodzeństwa, które nie stroni od papierosów, czy alkoholu, w tym spożywanego w ilościach prowadzących do upicia się.

Tabela 56. Używanie substancji wśród starszego rodzeństwa

Poziom klasy		Tak	Nie	Nie wiem	Nie mam starszego rodzeństwa
III klasy gimnazjum	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	23,4	37,6	2,6	36,4
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	41,2	19,2	3,2	36,4
	Ktoś z rodzeństwa upija się	13,6	43,4	6,5	36,5
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	5,8	52,3	5,4	36,5
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,6	56,8	3,9	36,7
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstazy	2,0	57,7	3,7	36,7
	Ktoś z rodzeństwa bierze środki wziewne	2,0	58,0	3,4	36,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	26,2	37,2	2,2	34,3
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	46,9	15,7	3,0	34,3
	Ktoś z rodzeństwa upija się	14,9	43,5	7,2	34,4
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	7,3	52,1	6,1	34,5
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,8	58,2	4,4	34,6
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstazy	1,7	60,0	3,7	34,6
	Ktoś z rodzeństwa bierze środki wziewne	1,5	60,8	3,2	34,5

Znacznie rzadziej uczniowie przyznawali, że ktoś z ich rodzeństwa używa przetworów konopi, leków uspokajających i nasennych lub ecstasy. Jeśli już taka deklaracja miała miejsce, w tej grupie środków najczęściej wskazywano na marihuanę lub haszysz.

Porównanie wyników uzyskanych w 2011 r. z wynikami z lat poprzednich (tabela 57) nie ujawnia czytelnych trendów.

Tabela 57. Używanie substancji wśród starszego rodzeństwa

Poziom klasy		1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	27,2	27,7	22,3	23,4
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	37,9	40,3	39,6	41,2
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	3,9	6,3	5,1	5,8
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	3,4	2,7	2,5	2,6
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,7	2,0	1,5	2,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ktoś z rodzeństwa pali papierosy	27,3	28,7	25,5	26,2
	Ktoś z rodzeństwa pije napoje alkoholowe	43,9	46,9	48,2	46,9
	Ktoś z rodzeństwa pali marihuanę lub haszysz	3,8	6,8	5,7	7,3
	Ktoś z rodzeństwa bierze leki uspok. lub nasenne bez przepisu lekarza	2,8	2,6	2,9	2,8
	Ktoś z rodzeństwa bierze ecstasy	1,3	1,6	1,8	1,7

Wskaźnik upijania się nie został uwzględniony w tym zestawieniu, bowiem w 2011 r. zmieniono w tym punkcie sformułowanie pytania. W latach 1995-2007 pytano o upicie się, chociaż raz w życiu, w 2011 r. zaś o upijanie się w ogóle.

Rodzice a używanie substancji przez młodzież

Wśród różnych instytucji odpowiedzialnych za wychowanie młodego pokolenia najważniejsza rola zdaje się przypadać rodzinie. Także w kwestii używania substancji rodzina, a szczególnie rodzice, mogą mieć decydujący wpływ. Przyzwolenie ze strony rodziców lub brak zainteresowania stosunkiem dzieci do alkoholu i innych substancji może sprzyjać ich używaniu przez młodych ludzi a odpowiednio realizowana strategia wychowawcza może zapobiec podejmowaniu i ponawianiu doświadczeń z substancjami. Doniosłość profilaktycznej roli rodziny podkreślana była przez większość dorosłych badanych w ogólnopolskich badaniach ankietowych zrealizowanych w 2002 r. z inicjatywy Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz powtórzonych w 2006 r. i 2010 r. przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.

W referowanym tu badaniu kwestii stosunku rodziców do picia i używania innych substancji poświęcono dwa pytania. Pierwsze dotyczyło przyzwolenie na palenie tytoniu. Badani byli proszeni o odpowiedź na pytanie: czy gdyby chcieli palić papierosy, to ich rodzice pozwoliliby na to. Wyniki zestawiono w tabeli 58.

Tabela 58. Oczekiwana akceptacja rodziców dla palenia (2011 r.)

Poziom klasy		Pozwolili by mi palić	Nie pozwolili by mi palić w domu	W ogóle nie pozwolili by mi palić	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	4,8	8,1	73,1	14,0
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	4,2	7,9	77,4	10,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	11,0	15,7	55,1	18,2
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	9,8	16,4	60,7	13,1

Większość badanych gimnazjalistów jest przekonana o negatywnych reakcjach ze strony rodziców. Zdaniem 73,1% badanych ojców nie pozwoliliby im na takie zachowanie, a w opinii 77,4% nie pozwoliliby matka. Tylko ok. 4-5% badanych oczekiwałoby pełnego przyzwolenia ze strony rodziców. Dalsze 8% jest zdania, że brak zgody ograniczałby się do palenia w domu.

W klasach starszych mniejsze frakcje badanych oczekiwałyby braku przyzwolenia – 55,1% ze strony ojca i 60,7% ze strony matki. Prawie dwukrotnie wyższe niż wśród uczniów młodszych odsetki uczniów starszych spodziewałyby się pełnego przyzwolenia na palenie (ok. 10-11%).

Porównanie wyników uzyskanych w 2007 r. z wynikami z 2003 r. zestawionymi w tabeli 59 oraz wynikami z 2003 r. zawartymi w tabeli 60 wskazuje na brak istotnych zmian.

Tabela 59. Oczekiwana akceptacja rodziców dla palenia (2007 r.)

Poziom klasy		Pozwolili by mi palić	Nie pozwolili by mi palić w domu	W ogóle nie pozwolili by mi palić	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	5,2	7,1	71,4	16,3
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	5,0	6,4	74,4	14,2
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	11,9	13,5	55,4	19,2
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	11,5	14,4	57,8	16,3

Tabela 60. Oczekiwana akceptacja rodziców dla palenia (2003 r.)

Poziom klasy		Pozwolili by mi palić	Nie pozwolili by mi palić w domu	W ogóle nie pozwolili by mi palić	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	5,6	7,8	71,7	14,8
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	5,6	8,0	74,2	12,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Ojciec	12,4	13,4	53,5	20,7
	Oczekiwane przyzwolenie na palenie - Matka	12,7	13,9	56,9	16,5

Następne pytanie dotyczące rodziców sondowało spodziewaną reakcję z ich strony na upijanie się, używania przetworów konopi oraz używania ecstasy. Jak wynika z danych zebranych w tabeli 61 zdecydowana większość oczekuje reakcji w postaci braku pozwolenia ze strony rodziców na upijanie się, a także na używanie takich substancji jak przetwory konopi i ecstasy. Znacznie niższy odsetek respondentów spodziewałby się nieco słabszej reakcji polegającej na zniechęcaniu.

Tabela 61. Oczekiwane reakcje rodziców na poszczególne zachowania (2011 r.)

Poziom klasy		Nie pozwoliłaby na to	Zniechęcałaby mnie do tego	Nie wiedziałaby o tym	Zaprobowalaby to	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	65,0	14,2	12,0	1,5	7,3
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	62,5	14,0	10,5	2,1	10,9
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	75,8	5,4	9,9	1,4	7,6
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	73,2	5,0	9,2	1,5	11,0
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	78,7	2,9	8,1	1,2	9,0
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	75,5	3,3	8,2	1,3	11,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	53,0	27,4	10,2	2,5	7,0
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	50,1	23,4	10,2	3,5	12,8
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	74,5	7,1	9,9	1,5	7,0
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	69,7	6,7	10,0	1,3	12,2
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	78,9	4,0	7,9	1,2	8,0
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	73,3	4,4	8,6	0,9	12,7

Tabela 62. Oczekiwane reakcje rodziców na poszczególne zachowania (2007 r.)

Poziom klasy		Nie pozwoliłaby na to	Zniechęcałaby mnie do tego	Nie wiedziałaby o tym	Zaprobowalaby to	Nie wiem
II klasy gimnazjum	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	67,9	12,7	10,3	1,4	7,6
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	68,2	11,8	8,5	2,0	9,5
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	80,6	3,9	6,7	1,3	7,5
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	79,1	3,9	6,5	1,2	9,3
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	82,0	3,1	5,9	1,3	7,8
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	80,0	3,2	6,1	1,1	9,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	61,3	21,5	7,8	1,3	8,1
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	60,1	19,5	7,6	2,0	10,9
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	81,8	5,1	5,9	1,0	6,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	79,6	4,4	6,3	,8	8,9
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	83,5	3,2	5,1	,9	7,4
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	80,5	3,2	6,0	1,0	9,4

Tabela 63. Oczekiwane reakcje rodziców na poszczególne zachowania (2003 r.)

Poziom klasy		Nie pozwoliłaby na to	Zniechęcałaby mnie do tego	Nie wiedziałaby o tym	Zaprobowalaby to	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	70,0	12,4	9,9	1,3	6,3
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	70,3	11,0	8,2	1,8	8,6
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	81,4	4,5	6,3	1,2	6,6
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	80,3	3,9	6,6	1,1	8,0
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	82,3	3,8	5,8	1,1	7,0
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	81,1	3,4	6,3	1,1	8,2
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Spodziewana reakcja matki na upijanie się	63,9	19,0	9,3	1,7	6,1
	Spodziewana reakcja ojca na upijanie się	62,8	16,1	8,6	2,8	9,6
	Spodziewana reakcja matki na używanie marihuany lub haszyszu	82,2	4,8	7,0	,8	5,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie marihuany lub haszyszu	79,6	3,5	6,9	,9	9,0
	Spodziewana reakcja matki na używanie ecstasy	84,3	3,1	5,7	,7	6,2
	Spodziewana reakcja ojca na używanie ecstasy	81,0	2,6	6,0	,8	9,6

Jedynie około jednoprocetowe frakcje badanych oczekiwałyby akceptacji ze strony rodziców używania przetworów konopi lub ecstasy. Zgody na upijanie się spodziewa się niewiele więcej badanych, bo 1-2%.

Należy odnotować, że rozkłady odpowiedzi w klasach starszych niewiele odbiegają od uzyskanych w klasach gimnazjalnych. Oznaczać to może, że każde z badanych zachowań spotyka się z brakiem akceptacji niezależnie od tego, w jakim wieku się zdarza. Inaczej jest jak pamiętamy w przypadku kwestii palenia tytoniu poruszonej w poprzednim pytaniu. Rodzice starszej

młodzieży w znacząco większym odsetku niż rodzice młodszych akceptowali palenie u swoich pociech.

Spodziewane reakcje rodziców raportowane przez badanych w 2011 r. nie odbiegają w istotny sposób od wyników uzyskanych w tym zakresie w 2007 r. (tabela 62) i 2003 r. (tabela 63).

Gry hazardowe

Sektor gier i zakładów wzajemnych w Polsce, obejmujący takie formy działalności jak: loterie pieniężne, gry liczbowe, zakłady wzajemne, salony gry bingo, kasyna, salony gry na automatach, punkty gry na automatach o niskich wygranych. Gry hazardowe uprawiać można w internecie oraz poprzez uczestnictwo w loteriach SMS.

W porównaniu do innych problemów społecznych, hazardowi i problemom z nim związanym poświęca się niewiele uwagi w debacie publicznej. Hazard patologiczny, czyli uzależnienie od gier, w powszechnej opinii uznawane jest za stosunkowo marginalne zjawisko dotyczące niewielkiej liczby dorosłych mężczyzn. Hazard problemowy i patologiczny prowadzi do różnego rodzaju problemów zarówno u samych graczy, jak i u ich rodzin oraz najbliższego środowiska społecznego.

Szeroka oferta różnego rodzaju form gier hazardowych skłania do postawienia pytania o rozpowszechnienie uprawiania gier, które z czasem mogą doprowadzić do problemu hazardu.

Dane z tabeli 64 sugerują, że ok. jednej trzeciej młodzieży ma za sobą doświadczenia gry na pieniądze. Wśród gimnazjalistów takie doświadczenia zebrali 32,9% badanych, zaś w starszej kohorcie – 37,4% badanych. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem uczestniczyło w grach hazardowych 8,9 gimnazjalistów i 10,0% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 64. Granie w gry hazardowe, tj. takie gdzie stawia się pieniądze i można je wygrać

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	32,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	16,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	8,9
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	37,4
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	19,8
	W czasie 30 dni przed badaniem	10,0

W badaniu zastosowano dwa wskaźniki grania problemowego. Pierwszy to potrzeba stawiania w grze coraz większych pieniędzy, a drugi to okłamywanie kogoś ważnego dla respondenta w sprawie tego jak dużo gra w gry hazardowe.

Tabela 65. Granie problemowe w gry hazardowe

poziom klasy		2011
III klasy gimnazjum	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	7,3
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	3,0
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	9,0
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	3,4

Potrzebę stawiania coraz większych pieniędzy wyraziło 7,3% uczniów trzecich klas gimnazjów oraz 9,0% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Kłamanie w sprawie tego jak wiele się gra okazało się mniej rozpowszechnione, tylko 3% uczniów przyznało się do tego zachowania.

Uczniowie, którzy zadeklarowali oba symptomy, stanowili wśród gimnazjalistów 1,8%, zaś wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych – 2,2%.

Leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza

Pytanie o używanie kiedykolwiek w życiu leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza stanowi od 1995 r., czyli od początku badań ESPAD, stały element kwestionariusza. Od 1995 r. też Polska młodzież w wieku 15-16 lat zajmuje niezmiennie pierwsze miejsce pod tym względem wśród wszystkich krajów uczestniczących w projekcie. W 2011 r. po raz pierwszy poproszono respondentów o wymienienie z nazwy tych leków, które kiedykolwiek używali. Badani mieli możliwość wpisania nie więcej niż 5 nazw leków uspokajających i nasennych, których używali bez przepisu lekarza. Pytanie to zostało umieszczone tylko w polskim kwestionariuszu, dlatego musiało znaleźć się na jego końcu, a nie w bloku pytań o używanie substancji psychoaktywnych innych niż alkohol lub tytoń, a więc tam gdzie pytano o częstość ich używania. Nie będzie też możliwości porównania wyników z innymi krajami.

W klasach trzecich gimnazjów spośród uczniów, którzy przyznali się do używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza tylko 20,8% odpowiedziało na pytanie o nazwy używanych leków (tabela 66). Pozostałych 79,2% nie odpowiedziało na to pytanie lub napisało – „nie wiem”. Analogiczne odsetki dla starszej młodzieży wyniosły 11,4% oraz 88,6%.

Odnosząc te wyniki do całej próby można stwierdzić, że wśród wszystkich uczniów trzecich klas gimnazjów 3,7% przyznało się do używania leków uspokajających i nasennych i wymieniło, chociaż jedną nazwę takiego leku, zaś

14,2% zadeklarowało używanie i nie podało żadnej nazwy. Analogiczne odsetki dla uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych wyniosły – 1,8% oraz 11,4%.

Tabela 66. Odpowiadanie na pytanie o nazwy leków uspokajających i nasennych używanych bez przepisu lekarza.

poziom klasy		
III klasy gimnazjum	Przyznali się do używania leków uspokajających i nasennych i wymienili, chociaż jedną nazwę	3,7
	Przyznali się do używania leków uspokajających i nasennych i nie wymienili żadnej nazwy	14,2
	Odsetek wymieniających, chociaż jedną nazwę wśród tych, którzy przyznali się do używania	20,8
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Przyznali się do używania leków uspokajających i nasennych i wymienili, chociaż jedną nazwę	1,8
	Przyznali się do używania leków uspokajających i nasennych i nie wymienili żadnej nazwy	13,8
	Odsetek wymieniających, chociaż jedną nazwę wśród tych, którzy przyznali się do używania	11,4

Badani, którzy wymieniali nazwy leków rzadko podawali nazwy leków uspokajających i nasennych sprzedawanych na receptę. Znacznie częściej wpisywali bądź to nazwy preparatów ziołowych o działaniu uspokajającym lub nasennym takich jak melisa, kropel walerianowe, deprim, neospasmina, nervosan, nerwoslo, persen, validol, itp. bądź to nazwy leków nienależących do tej grupy takich jak apap, aviomarin, ibum, ibuprom, ketonal, nospa, panadol, paracetanol, rutinoskorbin, witamina C itp. W tej grupie znaleźli się pojedynczy uczniowie, którzy zadeklarowali używanie synestetycznego opioidu (tramadol), czy demerolu – leku także zaliczanego do opioidów. Trzeba także wspomnieć, że kilku badanych wymieniło tu nazwy dopalaczy, takich jak tajfun czy mefedron.

Spośród gimnazjalistów, którzy wymieniali leki uspokajające i nasenne największą grupę stanowili uczniowie wskazujący na relanium (0,3%). Ogólnie

benzodiazepiny pojawiały się u 0,4% badanych, oprócz relanium wspomniano także valium, diazepam, clonazepam i oxazepam. Spośród tzw. „małych tranquilizatorów” względnie często wymieniano hydroksyzynę.

W sumie odpowiedzi na pytanie o nazwy leków nie przyniosły rozstrzygnięcia, mogą jednak budzić wątpliwości, co do trafności wskaźnika i powinny skłaniać do dużej ostrożności w jego interpretacji. Wprawdzie zdecydowana większość tych, którzy zadeklarowali używanie kiedykolwiek leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza uchyliła się od podania ich nazw, to jednak w niewielkiej grupie badanych, którzy wymieniali nazwy w większości byli ci, którzy podali nazwy preparatów ziołowych, względnie leków nie mieszczących się w kategorii leków uspokajających i nasennych.

Wiarygodność wyników

W badaniu zastosowano dwa mechanizmy sprawdzające wiarygodność uzyskanych wyników. Pierwszy, to pytanie o używanie nieistniejącego narkotyku nazwanego relevin. Jak pamiętamy z cytowanych już wyników używanie tego środka chociaż raz w życiu zadeklarowało ok. 2% badanych. Oznaczać to może, że badani w nieznacznym tylko stopniu deklarowali doświadczenia, które nie miały pokrycia w faktach.

Próba przybliżenia skali możliwego zatajania swoich doświadczeń z narkotykami w odpowiedziach na pytania ankiety było pytanie, które brzmiało: Gdybyś kiedykolwiek używał(a) marihuany lub haszyszu, czy sądzisz, że napisał(a)byś to w tym kwestionariuszu? Rozkłady odpowiedzi na to pytanie zawarto w tabeli 66.

Jedynie ok. 6-10% badanej młodzieży zadeklarowało brak zaufania twierdząc, że nie przyznałoby się do używania marihuany lub haszyszu, gdyby taki fakt miał miejsce. Młodszy uczeń w wyższych odsetkach niż starsi twierdzili, że nie przyznałoby się do ich używania.

Tabela 66. Poziom zaufania respondentów – rozkład odpowiedzi na pytanie o to, czy badany odpowiadając na ankietę przyznałby się do używania marihuany lub haszyszu, gdyby ich używał

Poziom klasy	Już to napisałem w tej ankiecie	Zdecydowanie tak	Chyba tak	Chyba nie	Zdecydowanie nie
III klasy gimnazjum	22,9	44,8	23,4	4,4	4,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	32,1	42,8	18,7	3,2	3,2

Porównanie analogicznych wskaźników z badań przeprowadzonych w poprzednich latach wskazywało na lekki spadek odsetka uczniów skłonnych zataić swoje doświadczenia z przetworami konopi nawet w anonimowych badaniach ankietowych (tabela 67).

Tabela 67. Poziom zaufania respondentów (odpowiedzi: „chyba nie” lub „zdecydowanie nie” na pytanie o to, czy badany odpowiadając na ankietę przyznałby się do używania substancji, gdyby ich używał)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011
III klasy gimnazjum	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	13,5	12,0	11,9	12,6	8,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Przyznanie się do używanie marihuany lub haszyszu	8,6	8,0	5,2	7,8	6,5

W 2007 r. odnotować trzeba spadek poziomu zaufania respondentów. Wskaźniki braku zaufania wzrosły, chociaż nie był to wzrost dramatyczny. Biorąc pod uwagę zaostrezenia polityki wychowawczej w szkole w 2005 r. można było oczekiwać znacznie większego spadku zaufania. W 2011 r. obserwujemy spadek odsetków badanych skłonnych do zatajania swoich doświadczeń z marihuaną.

WNIOSKI

Wyniki badania z 2011 r. na tle wyników poprzednich edycji ESPAD skłaniają do sformułowania kilku wniosków. Z góry trzeba je jednak opatrzyć zastrzeżeniami wynikającymi ze znacznej modyfikacji kwestionariusza zastosowanego w 2011 r., co mogło mieć wpływ na porównywalność wyników. Polska młodzież wedle wyników badania zrealizowanego w 2011 r. jest nadal silnie zagrożona przez legalne substancje psychoaktywne. Doświadczenia z paleniem papierosów ma większość badanych uczniów a pali przynajmniej raz dziennie około 20% nastolatków. Zaznacza się tu na nowo tendencja wzrostowa. Mimo stabilizacji wskaźników, rozpowszechnienie picia wśród nastolatków jest zbliżone do wskaźników obserwowanych wśród dorosłych. Co prawda większość wskaźników dotyczących substancji nielegalnych zmniejszyła się ale po spadku w roku 2007 wzrosło rozpowszechnienie przetworów konopi.

Powrót do tendencji wzrostowej w zakresie używania marihuany wymaga wyjaśnienia. Do sformułowania hipotez na ten temat przybliży nas analiza porównań międzynarodowych, która będzie możliwa, gdy tylko opublikowany zostanie Raport Europejski. Na razie wyniki z 2011 r. skłaniają do potraktowania odnotowanej w 2007 r. tendencji do spadku wskaźników jako

fluktuacji losowej niż świadectwa rzeczywistego spadku zainteresowania przetworami konopi.

Szczególnym wyzwaniem jest wzrost rozpowszechnienia używania przetworów konopi do poziomu nie notowanego dotychczas w Polsce. W połączeniu z rosnącym przekonaniem młodzieży o mniejszym – w porównaniu z innymi narkotykami - ryzyku szkód związanych z ich używaniem można oczekiwać dalszego wzrostu rozpowszechnienia w przyszłości. Nie można wykluczyć, że grunt pod wzrost zainteresowania przetworami konopi przygotowało upowszechnianie się „dopalaczy”, a następnie radykalne zamknięcie do nich dostępu. Sprawdzenie tej hipotezy wymagać będzie pogłębionych analiz i porównań międzynarodowych.

Mimo lekkiej tendencji spadkowej, nadal zdecydowana większość nastolatków z III klas gimnazjów i ponad 80% nastolatków ze szkół ponadgimnazjalnych, jest zdania, że nabycie alkoholu jest bardzo łatwe lub dość łatwe. Zmiana tego przekonania jest szczególnie trudna w warunkach tak silnie - jak w Polsce - rozbudowanej sieci sprzedaży napojów alkoholowych. Jej ograniczenie mogłoby wydatnie pomóc w ograniczeniu picia również wśród młodzieży..